

Perspektive razvoja ruralnog turizma u Bjelovarsko-bilogorskoj županiji

Ćetković, Sara

Master's thesis / Diplomski rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Science / Sveučilište u Zagrebu, Prirodoslovno-matematički fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:217:869811>

Rights / Prava: [In copyright](#)/Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-26**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Faculty of Science - University of Zagreb](#)

Sara Četković

**Perspektive razvoja ruralnog turizma u
Bjelovarsko-bilogorskoj županiji**

Diplomski rad

predan na ocjenu Geografskom odsjeku
Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
radi stjecanja akademskog zvanja
magistre geografije

**Zagreb
2018.**

Ovaj je diplomski rad izrađen u sklopu diplomskog sveučilišnog studija *Geografija*; smjer: *baština i turizam* pri Geografskom odsjeku Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, pod vodstvom izv. prof. dr. sc. Aleksandra Lukića.

Sveučilište u Zagrebu
Prirodoslovno-matematički fakultet
Geografski odsjek

Diplomski rad

**Perspektive razvoja ruralnog turizma u
Bjelovarsko-bilogorskoj županiji**

Sara Četković

Izvadak: Ruralni prostor Bjelovarsko-bilogorske županije u proteklom desetljeću kontinuirano bilježi porast broja dolazaka turista. Cilj ovog rada je detaljnom analizom turističke atrakcijske osnove prostora Bjelovarsko-bilogorske županije, analiziranjem postojećih oblika ruralnog turizma koji se razvijaju na promatranom prostoru, kao i analizom turističkog prometa odrediti trenutno stanje ruralnog turizma u županiji. Analizom strateških dokumenata, te pregledom dosadašnjih istraživanja određene su perspektive daljnjeg razvoja ruralnog turizma, a u zaključnom dijelu dan je prijedlog itinerera ruralnog turizma napravljen na temelju dosadašnjih pokazatelja razvoja.

56 stranica, 15 grafičkih priloga, 4 tablice, 44 bibliografskih referenci; izvornik na hrvatskom jeziku

Ključne riječi: ruralni turizam, ruralni prostor, Bjelovarsko-bilogorska županija

Voditelj: izv. prof. dr. sc. Aleksandar Lukić

Povjerenstvo: izv. prof. dr. sc. Aleksandar Lukić
prof. dr. sc. Zoran Curić
dr. sc. Ivan Šulc, poslijedoktorand

Tema prihvaćena: 29.01.2017.

Rad prihvaćen: 11.01.2018.

Datum i vrijeme obrane: 01.02.2018., 09:00

Rad je pohranjen u Središnjoj geografskoj knjižnici Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Marulićev trg 19, Zagreb, Hrvatska.

BASIC DOCUMENTATION CARD

University of Zagreb
Faculty of Science
Department of Geography

Master Thesis

**Perspectives of rural tourism development in
Bjelovar-Bilogora County**

Sara Četković

Abstract: The number of tourist arrivals in the rural area of Bjelovar-Bilogora County in the past decade has been increasing continuously. The goal of this paper is to determine the current state of tourism in the County by analyzing tourism attraction base, existing types of rural tourism in the observed area and also by analyzing tourist arrivals and overnight stays. Perspectives of further development of rural tourism are based on strategic documents and previous research on the investigated area. In the concluding part the author presents the proposal of the rural tourism itinerary based on current development indicators.

56 pages, 15 figures, 4 tables, 44 references; original in Croatian

Keywords: rural tourism, rural area, Bjelovar-Bilogora County

Supervisor: Aleksandar Lukić, PhD, Associate Professor

Reviewers: Aleksandar Lukić, PhD, Associate Professor
Zoran Curić, PhD, Full Professor
Ivan Šulc, PhD, Postdoctoral Fellow

Thesis submitted: January 29th 2017

Thesis accepted: January 11th 2018

Thesis defense: February 1st 2018, 09:00

Thesis deposited in Central Geographic Library, Faculty of Science, University of Zagreb, Marulićev trg 19, Zagreb, Croatia.

Sadržaj:

1. Uvod	1
1.1. Predmet istraživanja.....	1
1.2. Ciljevi i hipoteza istraživanja	2
1.3. Metode istraživanja.....	2
1.4. Prostor istraživanja	3
1.5. Pregled dosadašnjih istraživanja	5
2. Prirodno i društveno geografska obilježja prostora u funkciji turizma	6
2.1. Prirodni atraktivni faktori	7
2.1.1. Geološke i geomorfološke značajke prostora.....	7
2.1.2. Klima.....	8
2.1.3. Vode	10
2.1.4. Biljni i životinjski svijet	11
2.1.5. Zaštićena prirodna baština.....	11
2.2. Društveni atraktivni faktori.....	14
2.2.1. Kulturno-povijesna baština	15
2.2.2. Kultura života i rada.....	15
2.2.3. Znamenite osobe i povijesni događaji	16
2.2.4. Manifestacije	16
2.2.5. Kulturne i vjerske ustanove.....	17
2.2.6. Prirodna lječilišta.....	18
2.2.7. Sportsko-rekreacijske građevine i tereni	18
2.2.8. Turističke staze, putovi i ceste	20
3. Analiza smještajnih kapaciteta i turističkog prometa	21
3.1. Smještajni kapaciteti	21
3.2. Obilježja turističkog prometa.....	24
3.3. SWOT analiza.....	29
4. Postojeći oblici ruralnog turizma u Bjelovarsko-bilogorskoj županiji.....	31
4.1. Definiranje pojmova ruralni prostor i ruralni turizam	31
4.2. Analiza ruralnog turizma u strateškoj dokumentaciji	35
4.3. Turizam na seljačkim obiteljskim gospodarstvima	39
4.4. Sportsko-rekreacijski turizam	41

4.5. Lovni i ribolovni turizam	43
4.6. Edukacijski turizam	45
4.7. Kulturni turizam.....	46
4.8. Gastronomski i vinski turizam	47
5. Perspektive i budući potencijali razvoja ruralnog turizma	47
6. Prijedlog itinerera	50
7. Zaključak	52
Literatura	53
Izvori.....	55
Popis slika	VII
Popis tablica.....	VIII

1. Uvod

U suvremenom društvu turizam je postao uobičajena pojava. Više nije privilegija najbogatijih, već potreba gotovo svih slojeva društva. U vrijeme godišnjih odmora kao da se podrazumijeva odlazak na more ljeti ili na skijanje zimi. Prostor najintenzivnijih turističkih tokova je područje Europe, posebno Mediteran.

O važnosti turizma u Republici Hrvatskoj govori podatak da turizam sudjeluje s 18 % u ukupnom BDP-u države (Hrvatska gospodarska komora, 2016). Negativna strana tako visokog udjela turizma u BDP-u je to što se velika većina odnosi na odvijanje turističke djelatnosti u određenim dijelovima hrvatskog primorja pri čemu dolazi do degradacije i uništavanja kulturne i prirodne baštine te smanjenja kvalitete života ljudi koji su tijekom sezone preopterećeni velikim brojem turista. Turizam je vrlo osjetljiva aktivnost koja podrazumijeva više gospodarskih djelatnosti i s njima povezanih aktivnosti. Pretjerano oslanjanje na turizam kao glavni izvor prihoda nikako nije dobro, a posebno ako se radi o jednoj vrsti turizma. Iz navedenog vidimo potrebu za proširenjem turističke ponude na kontinent kao i na produljenje turističke sezone na cijelu godinu.

Danas svjedočimo odmaku od masovnog turizma koji dominira svjetskim turističkim odredištima k selektivnim oblicima turizma. Posljednjih desetljeća prošlog stoljeća počinje proces diverzifikacije turističkog proizvoda i razvoj novih vrsta turizma u skladu sa sve zahtjevnijim turističkim emitivnim tržištem, što se odražava i na turističku ponudu Hrvatske (Čorak i Mikačić, 2006). Jedan od selektivnih oblika turizma jest i ruralni turizam. Složena je to vrsta turizma u koju se ubrajaju mnogi oblici, a zajedničko im je odvijanje u ruralnom prostoru.

1.1. Predmet istraživanja

Predmet istraživanja ovog rada je trenutno stanje ruralnog turizma na prostoru Bjelovarsko-bilogorske županije i perspektive njegovog razvoja. Analizirana je prirodna i društvena turistička atrakcijska osnova prostora, kao i postojeći oblici ruralnog turizma koji su razvijeni na prostoru županije: turizam na seljačkim obiteljskim gospodarstvima, sportsko-rekreacijski, lovni i ribolovni, zdravstveni, edukacijski i kulturni turizam te gastronomski i vinski turizam. Također, napravljena je detaljna analiza smještajnih

objekata i turističkog prometa prema više pokazatelja: dolasci i noćenja turista, način dolazaka te struktura turista prema državama iz kojih dolaze

1.2. Ciljevi i hipoteza istraživanja

Prije početka istraživanja postavljena su istraživačka pitanja, na koja se tijekom istraživanja pokušava dobiti odgovor. Pitanja postavljena prije početka ovog rada glase: Na kojem se stupnju razvoja nalazi ruralni turizam u Bjelovarsko-bilogorskoj županiji? Koje su perspektive razvoja ruralnog turizma u Bjelovarsko-bilogorskoj županiji?

Ciljevi rada su:

1. Utvrditi turističku atrakcijsku osnovu Bjelovarsko-bilogorske županije.
2. Analizirati oblike ruralnog turizma koji se odvijaju u promatranom prostoru.
3. Ispitati broj, strukturu i obilježja turista koji posjećuju županiju.
4. Ocijeniti trenutno stanje turizma u županiji.
5. Odrediti perspektive daljnjeg razvoja ruralnog turizma.

Hipoteza koja je postavljena pred istraživanje:

D) Bjelovarsko-bilogorska županija pogodan je prostor za razvoj ruralnog turizma zbog prirodnih i društvenih faktora koji čine turističku atrakcijsku osnovu prostora.

1.3. Metode istraživanja

Rad je podijeljen u nekoliko glavnih cjelina. U prvom dijelu rada, nakon određivanja prostornog obuhvata, određeni su glavni prirodni i društveni privlačni faktori za razvoj ruralnog turizma. Zatim je napravljena analiza glavnih vrsta ruralnog turizma koji su zastupljeni u županiji, nakon čega su analizirani smještajni kapaciteti i turistički promet. Iz pregleda prethodno navedenih stavki napravljena je SWOT analiza dosadašnjeg razvoja turizma u kojoj su određene prednosti, nedostaci, mogućnosti i prijetnje razvoja turizma. Rad je zaključen određivanjem budućeg razvoja ruralnog turizma u promatranom prostoru temeljenom na analizi strateških dokumenata i sintezi dosadašnjih istraživanja.

Metode korištene u radu su metoda analize, sinteze, grafičke i statističke metode te kartografska metoda. Analizirana je literatura korištena pri pisanju rada, podaci prikupljeni iz različitih izvora, kao i strateški dokumenti relevantni za razvoj ruralnog turizma. Na

temelju analiziranih podataka grafičkim i statističkim metodama prikazana su obilježja turističkog prometa. Kartografski prikazi izrađeni su vizualizacijom korištenjem *ArcGIS-a*.

1.4. Prostor istraživanja

Prostorni obuhvat rada je područje Bjelovarsko-bilogorske županije. Županija se nalazi u središnjem dijelu kontinentalne Hrvatske, a graniči na sjeveru s Koprivničko-križevačkom, na istoku s Virovitičko-podravskom, na jugu s Požeško-slavonskom i Sisačko-moslavačkom te na zapadu sa Zagrebačkom županijom (sl. 1). Jedna je od dvije županije u Hrvatskoj koja nema državnu granicu. Ukupna površina prostora iznosi 2640 km² što je 4,66 % (DGU, 2011) površine države (Strugar, 1996). Prema zadnjem popisu stanovništva iz 2011. godine broji 119 764 stanovnika (DZS, 2017). Sjedište županije je Grad Bjelovar, ujedno najveće gradsko naselje u županiji, uz kojeg se nalaze još četiri upravna grada, a to su Čazma, Daruvar, Garešnica i Grubišno Polje. Uz pet upravnih gradova, županija je ustrojena od 18 općina te 323 naselja.

Sl. 1. Geografski položaj i administrativno-teritorijalna struktura Bjelovarsko-bilogorske županije

Izvor: DGU, 2013

Najveći dio ukupnog prostora Bjelovarsko-bilogorske županije (57,9 %) odnosi se na poljoprivredno zemljište od čega se čak 94,7 % odnosi na obradive površine. Udio šumskih površina u ukupnim površinama županije od 36 % kvalificira područje kao srednje šumovito. Šume u županiji najzastupljenije su na okolnom gorju i pobrđu: Bilogori, Papuku i Moslavačkoj Gori (Kos i dr., 2014).

Područje Bjelovarsko-bilogorske županije ima povoljan prometno geografski položaj, ali je nedovoljno iskorišten. Grad Bjelovar i Bjelovarsko-bilogorska županija smješteni su u središnjem dijelu hrvatskoga panonskog prostora, točnije u sjeverozapadnoj Hrvatskoj. Zbog nedovoljne razvijenosti infrastrukture cestovnog i željezničkog prometa, prometni značaj nije došao do punog izražaja. Razlog takve situacije je neplanski razvoj prometa u Republici Hrvatskoj koji se negativno odrazio na razvoj prometa u županiji kao sastavnog dijela državnog prometnog sustava (Dadić i dr., 2007). Još jedan od razloga nedovoljne razvijenosti je rubni položaj (prema grupi županija Istočne Hrvatske), te smještaj upravo između najznačajnijih prometnih pravaca (Posavskog i Podravskog koridora, te poprečnih koridora Srednja Europa - Jadran i Podunavlje - Jadran) zbog čega županija dijelom ostaje izvan interesa dosadašnjih razvojnih usmjerenja (Kos i dr., 2014).

U županiji djeluje šest područnih turističkih zajednica i Turistička zajednica Bjelovarsko-bilogorske županije. To su: Turistička zajednica (TZ) Bjelovar-Bilogora sa sjedištem u Bjelovaru u koju su, uz Grad Bjelovar, ubrojene općine: Zrinski Topolovac, Rovišće, Kapela, Veliko Trojstvo, Šandrovac, Severin, Nova Rača, Velika Pisanica i Veliki Grđevac; TZ Daruvar-Papuk sa sjedištem u Daruvaru okuplja općine Končanica, Dežanovac, Đulovac i Sirač; TZ Grada Čazme i TZ Grubišno Polje koje osim područja Grada ne okupljaju druge općine; TZ Sjeverna Moslavina sa sjedištem u Garešnici djeluje i na području općina Velika Trnovitica i Hercegovac; TZ Garić grad obuhvaća općine Berek i Štefanje. Na karti su prikazani obuhvati pojedinih turističkih zajednica (sl. 2). Općina Ivanska trenutno je nesvrstana jer je istupila iz turističke zajednice u kojoj je bila s gradom Čazmom. U budućnosti bi se mogla priključiti TZ Garić grad.

Sl. 2. Područne turističke zajednice Bjelovarsko-bilogorske županije

Izvor: DGU, 2013

1.5. Pregled dosadašnjih istraživanja

Godine 1996. prepoznata je mogućnost razvoja seoskog turizma na području županije u članku kojeg su napisali Godek i Godek (1996). Članak je o obiteljskom gospodarstvu u općini Štefanje koje posjeduje određeni broj stoke i peradi, površinu zemljišta u njihovom vlasništvu, gospodarske objekte i smještajne kapacitete u kojima je tada zabilježeno 600 noćenja pretežno stranih turista. Vremenski period koji se spominje podudara se s ratnim razdobljem za vrijeme kojega je poznat odmak od masovnog k selektivnim oblicima turizma. Govori o tome kako bi kombinacija seoskog turizma i stočarske proizvodnje znatno poboljšala životni standard stanovništva i nacionalni dohodak.

U cilju povećavanja ekonomskih učinaka turizma, a time i životnog standarda lokalne populacije, Bjelovarsko-bilogorska županija i Turistička zajednica Bjelovarsko-bilogorske županije usvojile su u razdoblju od 2008. do 2010. dva dokumenta strateškog karaktera. Riječ je o dokumentima: *Turistički master plan Bjelovarsko-bilogorske županije* (Kunst i Tomljenović, 2009) kao i dokument: *Identifikacija ključnih razvojnih projekata za*

implementaciju vizije turističkog razvoja Bjelovarsko-bilogorske županije (Kunst i Tomljenović, 2010). Polazeći od detaljne analize prometne povezanosti i raspoloživosti vitalnih infrastrukturnih sustava, ali i dostignutog stupnja turističke razvijenosti županije, Turističkim master planom sustavno je inventarizirana i valorizirana tržišna spremnost turističke resursno-atraksijske osnove, analizirano je potencijalno turističko tržište te provedena detaljna SWOT analiza. Na toj su osnovi definirani ključni razvojni ciljevi i vizija razvoja turizma Bjelovarsko-bilogorske županije te je predložena prikladna turistička regionalizacija u cilju što boljeg tržišnog pozicioniranja nekoliko definiranih turističkih klastera. Konačno, na bazi svih prethodnih saznanja, identificirani su i turistički proizvodi na kojima valja temeljiti razvoj turizma u nadolazećem razdoblju. Postavljeni razvojni ciljevi, pritom, u najvećoj mjeri su uvažavali i financijske, ljudske i organizacijske resurse kojima Bjelovarsko-bilogorska županija trenutno raspolaže (Kunst, 2012).

Kunst (2012) u svom radu *Razvoj turizma na području Bjelovarsko-bilogorske županije: stanje, ograničenja i kako ih prevladati* govori kako, unatoč velikom bogatstvu resursne osnove, niti jedan oblik ruralnog turizma se sustavno ne razvija. U radu pokušava naći razlog zašto je to tako i predlaže način kako bi se postojeće stanje promijenilo na bolje.

Kos, Klarić i Feletar (2014) bave se problematikom cikloturističkih ruta na području županije i konkretnim predlaganjem novih rješenja i prijedloga unapređenja. U radu *Model vođenja cikloturističkih ruta na primjeru Bjelovarsko-bilogorske županije* analiziraju trenutnu količinu prometa koji se odvija u županiji, gustoću i stanje prometnica te analiziraju postojeće cikloturističke rute. Ponudu karakterizira slabo korištenje postojećih staza zbog niske lokalne potražnje. Visoka razina atraktivnosti županije daje mogućnost privlačenja turista iz područja Zagreba. Zaključno daju prijedloge unapređenja staza i razvitak postojećih lokalnih itinerera.

2. Prirodno i društveno geografska obilježja prostora u funkciji turizma

Da bi neki prostor bio određen kao privlačan turistima, on mora sadržavati određenu atraktivnost, odnosno atraksijsku osnovu. Turističku atraksijsku osnovu tvori skup potencijalnih i realnih turističkih atrakcija svake turističke destinacije. Turistička atraksijska osnova jesu temeljni turistički resursi, a u njih spadaju potencijalne i realne atrakcije destinacije. Svaka turistička atrakcija je turistički resurs, ali svaki turistički resurs

ne mora biti i turistička atrakcija (Kušen, 2002). Turističke atrakcije mogu biti prirodne i društvene, a svaka od njih sastoji se od niza različitih faktora koji se koriste u svrhu privlačenja turista u određenu destinaciju. U prirodne atraktivne faktore ubrajaju se između ostalog geološke značajke prostora, klima, vode, biljni i životinjski svijet te zaštićena prirodna baština. Društveni atraktivni faktori su zaštićena kulturno povijesna baština, kultura života i rada, znamenite osobe i povijesni događaji, manifestacije, kulturne i vjerske ustanove, prirodna lječilišta, sportsko-rekreacijske građevine i tereni, turističke staze, putovi i ceste i dr.

2.1. Prirodni atraktivni faktori

Prirodna su obilježja raznovrsna, što cjelokupnom području županije daje osobit izgled te pruža mogućnosti turističkog razvoja. To omogućuju nizine uz rijeku Česmu i Ilovu te njihove pritoke, ali i Bilogora, Ravna gora, Papuk i Moslavačka gora (Strugar, 1996). Uz geološke i geomorfološke značajke prostora analizirat će se i klima, vode, biljni i životinjski svijet te zaštićena prirodna baština.

2.1.1. Geološke i geomorfološke značajke prostora

Geološke značajke prostora kao turističke atrakcije oslanjaju se na posebnosti njihova turistička doživljaja i korištenja, a ne samo na stručnoj geološkoj sistematizaciji. Podijeljene su u četiri skupine, a to su reljef, otoci, krš i pojedinačni objekti. Prve tri skupine rijetko se javljaju izdvojene. Gotovo uvijek su u kombinaciji s drugim atrakcijama (Kušen, 2002).

Glavna značajka geološke građe Bjelovarsko-bilogorske županije je podijeljenost na četiri dijela koji su odredili morfologiju ovog područja, biljni pokrov, sustav naseljavanja ljudi, gospodarske djelatnosti kao i mogućnost razvoja turizma. Cjeline su: Bilogora na sjeveru i sjeveroistoku, Papuk i Ravna gora na istoku, Moslavačka gora u jugozapadnom dijelu županije, te dolina Česme i Ilove koja obuhvaća zapadne, centralne i južne dijelove županije (Kunst i Tomljenović, 2009).

Bjelovarsko prigorje je pojas tercijarno-kvartarnog pobrđa, rebrasto raščlanjene strukture. U reljefu se razlikuju niži gorski rub, središnje prigorsko pobrđe i zona terasnih ravnica, raščlanjena vodotocima. Raščlamba prostora Poilovlja ukazuje na dvije prirodne podcjeline: nizinsko i brdsko Poilovlje, no ne može se govoriti o oštro povučenoj prirodnoj

crti razgraničenja. Na istoku izbija kompleks slavonskog pobrđa koje se pruža u pravcu sjeverozapad-jugoistok (Magaš, 2013).

Turistički master plan kategorizira geološke resurse županije prema turističkoj važnosti. Bilogora, Papuk i Ravna gora te Moslavačka gora ocijenjene su kao regionalno važan resurs. Zajednička im je prekrivenost šumom, a pogodne su i za vinogradarstvo i poljoprivredu. Ostali geološki i geomorfološki resursi kao što su doline rijeka, vidikovci, kamenolomi i rudnici imaju lokalnu važnost za turizam.

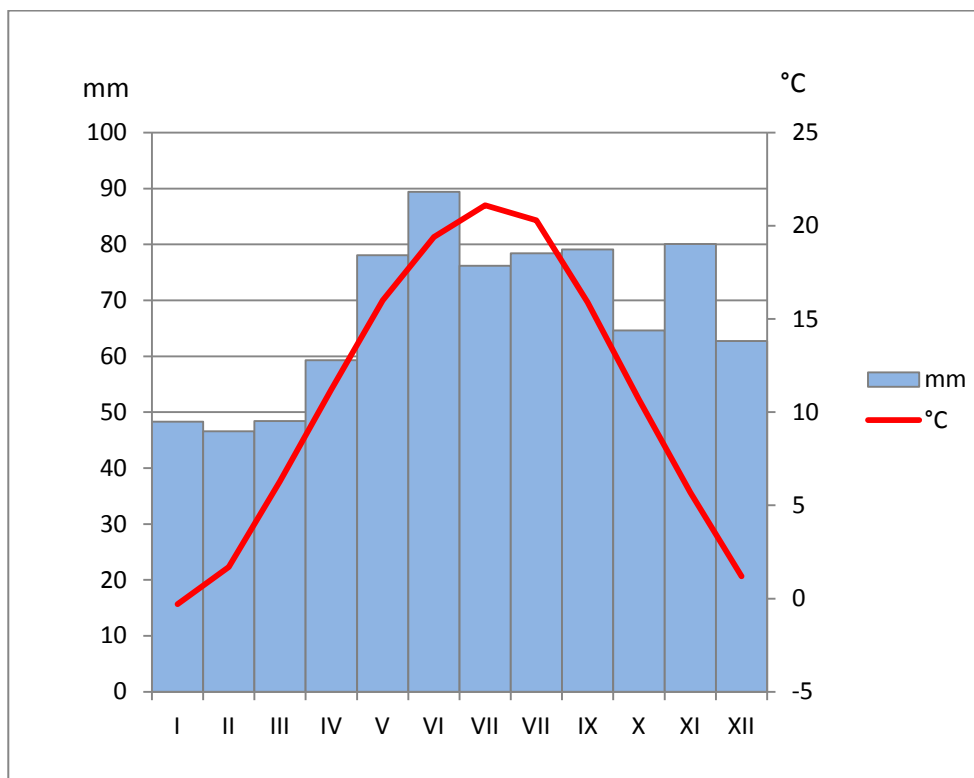
2.1.2. Klima

Najveći dio Hrvatske¹ nalazi se u području klime C razreda: umjereno tople kišne klime. Prostor čitave kontinentalne Hrvatske u koji pripada i Bjelovarsko-bilogorska županija nalazi se u području Cfb umjereno tople vlažne klime s toplim ljetima s naglašenim značajkama kontinentalnosti (Šegota i Filipčić, 2003). Klimatski je to prijelazan prostor umjereno kontinentalnih obilježja s umjereno hladnim zimama, toplim ljetima i pretežno povoljnim godišnjim rasporedom padalina (Strugar, 1996). Srednja godišnja temperatura zraka iznosi 10-12 °C, dok je srednja godišnja količina padalina 800-1000 mm. Ovaj prostor ima umjereno-kontinentski režim padalina (više od 50 % ih je u toplom dijelu godine), a godišnja amplituda temperature viša je od 20 °C. Kada govorimo o insolaciji, ovo je prijelazni prostor između 1801-1900 sunčanih sati na zapadnom dijelu i 1901-2000 sunčanih sati godišnje prema istoku (granica otprilike kod grada Bjelovara) (Magaš, 2013). Kišnih dana je u prosjeku 121, s grmljavinom 27, a tučom 1 dan u godini. Magla se najčešće javlja u nizinskim dijelovima rijeka i potoka, prosječno 46 dana u godini. Prvi mraz može se očekivati 12. listopada, a posljednji 18. travnja. Krajem studenoga je za očekivati prvi snijeg, a posljednji krajem ožujka. Relativno su rijetki olujni vjetrovi. Najčešće se javljaju u ljetnim mjesecima, uglavnom u srpnju i kolovozu (Razvojna strategija Bjelovarsko-bilogorske županije 2011. - 2015.).

Na temelju podataka Državnog hidrometeorološkog zavoda napravljen je klima dijagram koji prikazuje srednje mjesečne vrijednosti temperature i padalina u Bjelovaru za razdoblje od 1949. do 2015. godine (sl. 3). Iz dijagrama iščitavamo da je najveća srednja količina padalina u ljetnim mjesecima, a u lipnju dostiže svoj maksimum od 89,4 mm.

¹ Zanemarivo malen dio Gorske Hrvatske iznad 1200 m nadmorske visine ima snježno-šumske klime, klime D, i to tip Df, vlažnu borealnu klimu (Šegota i Filipčić, 2003).

Primijećen je i drugi maksimum od 80,1 mm u studenom. Najmanja srednja količina padalina zabilježena je tijekom zimskih mjeseci s minimumom u veljači kada iznosi 46,6 mm što je gotovo duplo manje od srednje maksimalne količine padalina u lipnju. Amplituda srednje mjesečne vrijednosti padalina iznosi 42,8 mm.

Sl. 3. Srednje mjesečne vrijednosti temperature i padalina u Bjelovaru za razdoblje 1949.-2015.

Izvor: DHMZ, Mjesečne vrijednosti za Bjelovar u razdoblju 1949.-2015., 2017

Temperaturne vrijednosti svoj maksimum dostižu tijekom ljetnih mjeseci, odnosno od lipnja do kolovoza. Najviša srednja mjesečna vrijednost temperature iznosi 21,1 °C u lipnju, dok minimum srednje mjesečne temperature u siječnju ide u minus, a iznosi -0,3 °C. Iz prethodnih pokazatelja vidljivo je da je amplituda temperaturnih vrijednosti 20,8 °C.

S obzirom na sve navedene značajke klime ovog prostora dolazimo do zaključka da je klima vrlo ugodna bez velikih ekstrema u temperaturi ili padalinama što omogućuje boravak turista na otvorenom tokom gotovo cijele godine.

2.1.3. Vode

Kroz županiju protječe nekoliko većih rijeka i njihovi pritoci. Niti jedna od njih nije pogodna za aktivnosti na vodi. Na slivovima rijeka razvile su se brojne stajačice, rukavci, jezera i ribnjaci, a za županiju je također karakteristična termalna voda i blato koje se uspješno koristi u lječilišne i turističke svrhe u *Daruvarskim toplicama* (Kunst i Tomljenović, 2009).

Rijeka Česma duga je 123 km, a nastaje od nekoliko vodotoka koji izvire na južnom dijelu Bilogore. Do svog utoka u Lonju, s obzirom da je pad rijeke malen, često poplavljuje pa je provedeno njezino i uređenje njezinih pritoka (Strugar, 1996) čime su stvoreni brojni rukavci pogodni za sportski ribolov, a nasipi za biciklizam i šetnje u prirodi (Kunst i Tomljenović, 2009). Zavala Česme uleknuti je prostor s niskim naplavnim područjem i rubnim terasnim zonama mlađeg zemljoradničkog naseljavanja. To su područje naseljavali Česi koji su bili glavni nositelji razvoja tamošnjeg ribarstva pretvaranjem močvarnih prostora Ilove i Česme u ribnjake, prva takva uzgajališta u Hrvatskoj, a nalaze se u blizini Končanice i Garešnice (Magaš, 2013). Rijeka Ilova izvire u jugoistočnom dijelu Bilogore na 200 m nadmorske visine. Duga je 85 km. Uz nju je plodno tlo s bujnim livadama što pogoduje uzgoju mliječnog govedarstva (Strugar, 1996). Prema Turističkom master planu rijeke Česma i Ilova kategorizirane su kao rijeke od turistički regionalne važnosti.

Izdvajaju se još rijeke Glogovnica, Pakra i Toplica. Rijeka Glogovnica izvire u Kalničkom gorju i teče u duljini od 66 km. Ulijeva se u Česmu kod Čazme. Kao Česma i Ilova, Glogovnica je također ocjenjena kao rijeka od regionalne turističke važnosti. Rijeke Pakra i Toplica imaju lokalnu turističku važnost. Pakra izvire na Papuku i ulijeva se u rijeku Lonju. Dugačka je 77 km. U Papuku podno Vranog kamena izvire rijeka Toplica. Ulijeva se u Ilovu i dugačka je 45 km (Kunst i Tomljenović, 2009).

Jedan od vodenih resursa županije jesu i ribnjaci. O njihovoj važnosti govori podatak kako je Bjelovarsko-bilogorska županija s oko 3200 ha površine pod privrednim ribnjacima najbogatija ovim resursom u Hrvatskoj. Također, na području županije nalazi se 39 ribnjaka za sportsko rekreacijske aktivnosti. Njihova turistička važnost je nacionalna (Kunst i Tomljenović, 2009), no ribnjaci se još uvijek nedovoljno koriste u turističke svrhe.

U županiji se nalazi nekoliko termalnih vodenih izvora. Najveći izvor nalazi se u *Daruvarskim toplicama* s temperaturom između 38 i 42 °C. *Daruvarske toplice* označene su kao turistički nacionalno važne, a također su i najjači turistički proizvod županije. Izbijanje termalne vode zabilježeno je i u Siraču i Velikoj Cigleni, no nije turistički valorizirano (Kunst i Tomljenović, 2009).

2.1.4. Biljni i životinjski svijet

Gorski masivi Papuka i Moslavačke gore te brežuljkasti krajevi Bilogore pokriveni su kvalitetnim šumama pa šumski fond iznosi 95 455 ha, odnosno 4,6 % šumske površine u Hrvatskoj (Strugar, 1996). Ta brojka u odnosu na površinu županije iznosi 36 % što kvalificira područje kao srednje šumovito. Prostorno gledano, šume u županiji najzastupljenije su na okolnom gorju i pobrđu: Bilogori, Papuku i Moslavačkoj gori. Oko 97 % čine listopadne šume, dok je crnogoričnih tek nešto više od 2 % (Slika zdravlja Bjelovarsko-bilogorske županije, 2012). Šuma je prebivalište većine divljači koja u njoj nalazi svoje stanište. Prema Lovačkom savezu Bjelovarsko-bilogorske županije (2017) lovišta su bogata svim vrstama sitne i krupne autohtone divljači, a o tome nam govori podatak da u slobodnoj prirodi županije obitava matični fond od 1784 grla jelenske divljači, 2034 grla divljih svinja, 7239 grla srneće divljači, 3366 zečeva, 5402 kljuna fazana, veći broj ptica močvarica, zatim trčki, prepelica, divljih golubova, šljuka, te veća populacija muflona i jelena lopatara.

2.1.5. Zaštićena prirodna baština

Zaštićena prirodna baština čini dio turističke atrakcijske osnove određenog prostora. Prirodna baština štiti se zakonom odnosno proglašenjem zaštićenih dijelova prirode. U Hrvatskoj su to: nacionalni parkovi, parkovi prirode, strogi rezervati, posebni rezervati, park-šume, zaštićeni krajolici, spomenici prirode, spomenici parkovne arhitekture te pojedine biljne i životinjske vrste (Kušen, 2002).

Prirodnu baštinu kao dio atrakcijske osnove u Bjelovarsko-bilogorskoj županiji čini pet zaštićenih područja, a to su: Spomenik prirode *Stablo ginka*, Regionalni park *Moslavačka gora*, Zaštitna šuma *Krndija - Turski potok*, Zaštitna šuma *Garić grad* te Ekološka mreža Bjelovarsko-bilogorske županije (tab. 1).

Tab.1. Popis zaštićenih dijelova prirode Bjelovarsko-bilogorske županije

Kategorija zaštite	Naziv zaštićenog područja	Razlog zaštite	Datum proglašenja	Površina	Razina upravljanja
Regionalni park	<i>Moslavačka gora</i>	Regionalni značaj za očuvanje krajobrazne, geološke i biološke raznolikosti	02.06.2011.	15 111,32 ha	Bjelovarsko-bilogorska i Sisačko-moslavačka županija
Spomenik parkovne arhitekture	<i>Stablo ginka</i>	Najstariji primjerak porodice Ginkgoaceae, rijetki primjerci drveća	04.10.1967.		Županija
Zaštitna šuma	<i>Krndija - Turski potok</i>	Zaštita i održavanje prirode i spomenika kule <i>Stupčanica</i>	20.03.2014.	1,20 ha	Županija
Zaštitna šuma	<i>Garić grad</i>	Održavanje i zaštita spomenika <i>Garić grada</i>	20.03.2014.	1,75 ha	Županija
Natura 2000	Ekološka mreža Bjelovarsko-bilogorske županije	Zaštita bioloških raznolikosti, očuvanje ugroženih vrsta i stanišnih tipova	26.09.2013.	147 687,1 ha	Republika Hrvatska

Izvor: Javna ustanova za upravljanje zaštićenim dijelovima prirode Bjelovarsko-bilogorske županije, 2017

Moslavačka gora zaštićena je 2011. godine u kategoriji zaštite regionalni park. Zaštićeno područje podijeljeno je između Sisačko-moslavačke i Bjelovarsko-bilogorske županije, pri čemu Bjelovarsko-bilogorskoj županiji pripada 6911,38 ha odnosno 45,74 % površine. Jedan od razloga zbog kojih je Moslavačka gora proglašena regionalnim parkom je geološka i geomorfološka raznolikost. Područje je prekriveno šumom, a najviši vrh nalazi se na 489 m nadmorske visine (Javna ustanova za upravljanje zaštićenim dijelovima

prirode Bjelovarsko-bilogorske županije, 2017). Stavljena je pod zaštitu i zbog slikovitog odnosa poljoprivredno-šumskih površina, raznolikosti šumskih vrsta, očuvanih potočnih dolina i travnjaka s brojnim i raznolikim biljnim i životinjskim vrstama, geološkom raznolikošću te kulturno-povijesnim znamenitostima pogodnih za razvoj svih vidova rekreacije i turizma (Kunst i Tomljenović, 2009).

Stablo ginka iz Daruvara predstavlja najljepši i najstariji primjerak te vrste u Hrvatskoj. Prema Zakonu o zaštiti prirode nalazi se u kategoriji zaštićenih područja - spomenik parkovne arhitekture. Iako se ispred dvorca nalaze i muško i žensko stablo, zaštićeno je samo stariji muški primjerak. Star je oko 240 godina, a zaštićen je 1967. godine. Nalazi se u perivoju dvorca grofa Jankovića (Javna ustanova za upravljanje zaštićenim dijelovima prirode Bjelovarsko-bilogorske županije, 2017).

Najmlađe zaštićeno područje jesu zaštitne šume *Krndija - Turski potok* i *Garić grad*. Zaštitne šume služe za zaštitu zemljišta, voda, naselja, objekata i druge imovine. Oba područja zaštićena su na Županijskoj skupštini Bjelovarsko-bilogorske županije 20. ožujka 2014. godine. *Krndija - Turski potok* zaštićeno je područje s ciljem održavanja i zaštite kule *Stupčanica*, a *Garić grad* s ciljem održavanja i zaštite spomenika *Garić grada* (Javna ustanova za upravljanje zaštićenim dijelovima prirode Bjelovarsko-bilogorske županije, 2017).

Na području Bjelovarsko-bilogorske županije nalazi se ukupno 17 NATURA 2000² područja, od toga 14 područja očuvanja značajna za divlje svojte i stanišne tipove tzv. POVS³ područja te tri područja očuvanja značajna za ptice tzv. POP⁴ područja. Ukupna površina NATURE 2000 na području županije iznosi 147 687,1 ha, što čini 55,68 % od ukupne površine županije. Područja očuvanja značajna za divlje svojte i stanišne tipove: ribnjaci Končanica, ribnjaci Poljana, Bijela, ribnjaci Siščani i Blatnica, ribnjaci Narta, livade uz potok Injaticu, livade kod Grubišnog Polja, Česma šume, Bilogora, rijeka Česma,

² NATURA 2000 je ekološka mreža Europske unije koju čine najznačajnija područja za očuvanje ugroženih vrsta i stanišnih tipova (Javna ustanova za upravljanje zaštićenim dijelovima prirode Bjelovarsko-bilogorske županije, 2017).

³ Područja očuvanja značajna za vrste i stanišne tipove – POVS – područja značajna za očuvanje i ostvarivanje povoljnog stanja drugih divljih vrsta i njihovih staništa, kao i prirodnih stanišnih tipova od interesa za EU (Javna ustanova za upravljanje zaštićenim dijelovima prirode Bjelovarsko-bilogorske županije, 2017).

⁴ Područja očuvanja značajna za ptice - POP - područja značajna za očuvanje i ostvarivanje povoljnog stanja divljih vrsta ptica od interesa za EU, kao i njihovih staništa, te područja značajna za očuvanje migratornih vrsta ptica, a osobito močvarnih područja od međunarodne važnosti (Javna ustanova za upravljanje zaštićenim dijelovima prirode Bjelovarsko-bilogorske županije, 2017).

Gornja Garešnica, Ilova, Pakra i Bijela, Malodapčevačke livade. Područja očuvanja značajna za ptice: Bilogora i Kalničko gorje, ribnjaci uz Česmu, Poilovlje s ribnjacima (Javna ustanova za upravljanje zaštićenim dijelovima prirode Bjelovarsko-bilogorske županije, 2017).

2.2. Društveni atraktivni faktori

Društveni atraktivni faktori u funkciji turizma su brojni. Prema Kušenovoj (2002) klasifikaciji u društvene atraktivne faktore ubrajaju se zaštićena kulturno-povijesna baština, kultura života i rada, znamenite osobe i povijesni događaji, manifestacije, kulturne i vjerske ustanove, prirodna lječilišta, sportsko-rekreacijske građevine i tereni, turističke staze putovi i ceste. Odabrani društveni atraktivni faktori nabrojani su u radu i prikazana je njihova valorizacija u svrhu razvoja turizma.

Prostor Bjelovarsko-bilogorske županije s obzirom na stupanj urbanizacije i demografskih trendova danas ponajviše obilježavaju niska gustoća naseljenosti, prevlast malih seoskih naselja (50 % naselja do 200 stanovnika) te dugoročno nepovoljna demografska kretanja (Kos i dr., 2014). Starenje i depopulacija glavne su demografske značajke stanovništva Bjelovarsko-bilogorske županije. Prema popisu stanovništva 2001. godine u Bjelovarsko-bilogorskoj županiji bilo je 133 084 stanovnika, a 2011. godine 119 764, što predstavlja jasnu sliku izumiranja populacije (Ceronja, 2013). Uz glavne demografske trendove, u županiji je također manjak visokoobrazovanog i vrlo visok udio nezaposlenog stanovništva. Izraženi su procesi deagrarnizacije, odnosno pojačane urbanizacije pri čemu se mlado, obrazovano i mobilno stanovništvo naseljava u većim gradskim aglomeracijama, što dovodi do pojave trajnog iseljavanja (Kos i dr., 2014). Prethodno navedeni demografski trendovi i procesi utječu, između ostalog, i na razvoj turizma. Nažalost, većina trendova je negativna i nepovoljna za jači razvoj županije u turističkom smislu. Visok udio starog stanovništva ne pokazuje veći interes niti su u mogućnosti razvijati turizam, a manjak visokoobrazovanog stanovništva također ne pogoduje razvoju turizma.

Turistička zajednica županije prepoznala je vrijednost kulturne baštine pa tako na internetskim stranicama nudi uvid u široku ponudu svih atraktivnih društvenih faktora koje je vrijedno posjetiti ukoliko se posjećuje županiju.

2.2.1. Kulturno-povijesna baština

Kulturno-povijesnu baštinu nekog područja čine spomenici, arheološka nalazišta, spomeničke cjeline, memorijalna područja, pojedinačne sakralne i profane građevine, vrtna arhitektura (Kušen, 2002). U Bjelovarsko-bilogorskoj županiji nalaze se brojna prapovijesna, antička i srednjovjekovna nalazišta, spomenici kulture, sakralni spomenici i etno-spomenici (Strugar, 1996), no nisu svi jednako turistički valorizirani.

Kulturno-povijesna baština Bjelovarsko-bilogorske županije raznolika je i bogata. Turistička zajednica neke je od lokaliteta prepoznala kao važne i stavila u turističku ponudu. Povijesni spomenici koje Turistička zajednica navodi su Garić grad, Spomen obilježje u šumi Lug i Spomen područje Barutana. Dvorci koji se nalaze na prostoru županije i važni za turizam jesu Dvorac Dioš i Dvorac Janković. U turističku ponudu uvršteno je devet crkvi i dva svetišta. Katedrala sv. Terezije Avilske u Bjelovaru sagrađena je 1770. godine u baroknom stilu, a danas je stolna crkva Bjelovarsko-križevačke nadbiskupije. Najstarija crkva u županiji je Crkva sv. Marije Magdalene u Čazmi, koja je uz Zagrebačku katedralu najveći spomenik arhitekture kasnog srednjeg vijeka na prostoru sjeverne Hrvatske (Strugar, 1996).

2.2.2. Kultura života i rada

Turističke atrakcije u koje ubrajamo pojedine vrste tradicijskog, ali i suvremenog rada, kao i pojedini pojavni oblici kulture svakodnevnog življenja koji mogu zainteresirati turiste, nazivaju se kultura života i rada. U detaljnoj turističkoj klasifikaciji atrakcije kultura života i rada, ona obuhvaća folklor, rukotvorstvo, tradicijsko građenje i uređenje vrtova, tradicijske obrte, vinarstvo i gastroenologiju, gastronomiju, ugostiteljsku tradiciju i suvremenu proizvodnju (Kušen, 2002).

U županiji je prepoznata važnost očuvanja kulture života i rada. U turističkoj ponudi djeluje nekoliko etno i tradicijskih kuća u kojima su očuvane etno zbirke i prikazano kako se prije živjelo. Najbolji primjeri za to su *Moslavačka tradicijska kuća Miklouš* u vlasništvu Centra za kulturu Čazma. Kuća je opremljena predmetima iz etnografske zbirke Gradskog muzeja Čazma, a u sklopu kuće nalazi se i stara kovačnica. U županiji se nalazi i etno kuća *Bilogora* u vlasništvu Zajednice Mađara Grubišnog polja i *Tradicijska moslavačka etno kuća Tonković*. Obje kuće opremljene su etno zbirkama čija

je osnovna namjena prikaz običaja koji su se prenosili s koljena na koljeno kako ne bi bili zaboravljeni, kao i prikaz tradicije tog područja. *Etno park* u naselju Veliko Trojstvo sa etno zbirkom prikazuje život, kulturu i običaje iz prošlosti bilogorskog kraja. Veliko bogatstvo županije je *Romska etno-kuća* autohtonih hrvatskih Roma Lovara, jedina takva kuća ne samo u Hrvatskoj nego i u Europi. Kroz prezentacije prikazana je nepoznata romska povijest, tradicija, jezik i običaji. U županiji se također nalaze i dva centra za očuvanje tradicijske baštine, to su *Centar tradicijskih obrta Bjelovar* i *Kulturni centar Mato Lovrak* (Turistička zajednica Bjelovarsko-bilogorske županije, 2017).

U županiji djeluje veći broj udruga i zajednica koje se bave očuvanjem nematerijalne kulturne baštine kao što su plesovi i pjesme. Glavni način promocije takvih udruga je kroz kulturne manifestacije diljem županije i šire. Sve ih okuplja *Zajednica kulturno umjetničkih udruga Bjelovarsko-bilogorske županije*. Izdvojene su *Zajednica Mađara Daruvara* te *Savez Čeha u Republici Hrvatskoj* jer se bave očuvanjem tradicije nacionalnih manjina (Turistička zajednica Bjelovarsko-bilogorske županije, 2017).

2.2.3. Znamenite osobe i povijesni događaji

Turisti koji žele upoznati nacionalnu povijest, umjetnost i kulturu nekog naroda, zanimat će se i za znamenite osobe te zemlje. Strani turisti posebno će zanimanje pokazati za svjetski poznate osobe iz različitih domena kao što su znanost, umjetnost, politika, vjera, sport i druga područja (Kušen, 2002). Od poznatih osoba iz Bjelovarsko-bilogorske županije izdvaja se Mato Lovrak, poznati hrvatski književnik rođen u Velikom Grđevcu. Po njemu je nazvana *Osnovna škola Mato Lovrak* u Velikom Grđevcu kao i *Kulturni centar Mato Lovrak* u kojem se održavaju *Lovrakovi dani kulture*. Nedaleko od Velikog Grđevca u mjestu Velika Pisanica rođen je Edo Murtić, hrvatski slikar i grafičar te redoviti član Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. U Velikoj Pisanici nalazi se njegova rodna kuća te se u njegovu čast održavaju *Dani Ede Murtića* od 2010. godine.

2.2.4. Manifestacije

Turističku atraktivnost posjeduju sve vjerske, sportske, kulturne, gospodarske i druge priredbe, a mnoge takve manifestacije često rezultiraju velikoj ekonomskoj dobiti u ugostiteljskoj djelatnosti (Kušen, 2002). Od mnogobrojnih manifestacija koje se održavaju u županiji najzastupljenije su one zasnovane na folklornoj baštini koje organiziraju

kulturno umjetnička društva. Većina je lokalnog karaktera u svrhu njegovanja tradicije i baštine te druženja, nego što su turistički posjećene (Kunst i Tomljenović, 2009).

Iako se većina manifestacija odvija u gradovima, postoji i dio koji se odvija u ruralnom prostoru. Najpoznatija manifestacija koja se odvija u županiji je *Bjelovarski sajam* u Gudovcu koji okuplja izlagače i posjetitelje iz cijele Hrvatske (sl. 4). Održava se u jesen i proljeće, a tijekom tri dana sajma gotovo svi kapaciteti u okolici su popunjeni, odnosno rezervirani nekoliko mjeseci unaprijed. Na sajamskom prostoru u Gudovcu svake se godine održava *Pčelarski sajam*. Također, neke od manifestacija koje se odvijaju u ruralnom prostoru ili su ruralnog karaktera: *Lovrakovi dani kulture*, *Proljeće u Velikom Trojstvu*, *Proštenje na Veliku Gospu* u Novoj Rači, *Dožinky*, *Dani šljiva* u Siraču, *Gospodarski sajam i sajam sira* u Grubišnom Polju, *Božićna priča* u Čazmi. Manifestacije su raznolike i iz godine u godinu privlače sve veći broj posjetitelja, ali značaj i dalje ostaje lokalni ili regionalni.

Sl. 4. *Bjelovarski sajam* u Gudovcu

Izvor: Turistička zajednica Bjelovarsko-bilogorske županije, 2018

2.2.5. Kulturne i vjerske ustanove

U kategoriju društvenih atraktivnih faktora pod kulturne i vjerske ustanove ubrajaju se muzeji, galerije, kazališta, koncertne dvorane, svetišta i prošteništa te samostani (Kušen, 2002). Svi resursi iz kategorije kulturnih i vjerskih ustanova koji se nalaze u županiji su lokalnog karaktera. U županiji se nalazi nekoliko muzeja i galerija. Većinom su smješteni

u gradovima, a izdvajaju se *Gradski muzej Bjelovar*, *Centar za kulturu Čazma*, galerija grada Daruvara *Croatia osiguranje*, galerija *Mateškin*, galerija skulptura na otvorenom *Svijetle pruge*, te *Park skulptura* u Siraču. Bjelovar i Daruvar imaju svoja kazališta, a od svetišta u županiji izdvaja se *Marijansko svetište Nova Rača* (Kunst i Tomljenović, 2009).

2.2.6. Prirodna lječilišta

Za korištenje prirodnih ljekovitih činitelja potrebni su odgovarajući lječilišni objekti i sadržaji. Ne može ih se smatrati dijelom turističke infrastrukture, nego zasebnom turističkom atrakcijom, čiji se sadržaj i oblik temelje na lječilišnoj tradiciji i suvremenim značajkama zdravstvenog turizma (Kušen, 2002).

Na području grada Daruvara nalaze se izvori termalne vode i ljekovitog blata. Izvori su iskorišteni tako što su na tom mjestu još u 18. stoljeću sagrađene *Daruvarske toplice*. U turističkom smislu tradicijske toplice su više od lječilišta, one su lječilišno odnosno turističko mjesto, cijela turistička destinacija (Bačić, 1996). *Daruvarske toplice* trenutno raspoložu s 300 ležajeva i od nacionalnog su značaja za turizam (Kunst i Tomljenović, 2009).

2.2.7. Sportsko-rekreacijske građevine i tereni

Sportsko-rekreacijske građevine i tereni podijeljeni su u nekoliko kategorija: sportsko-rekreacijske staze, sportsko-rekreacijske građevine na otvorenom, planinarski i lovački domovi i skloništa, sportsko-rekreacijski centri i izletišta. Gotovo sve sportsko-rekreacijske građevine i tereni imaju lokalni značaj i zadovoljavaju potrebe lokalnog stanovništva za sportom i rekreacijom. Za razliku od građevina i terena, biciklističke, planinarske i konjičke staze privlače posjetitelje koji dolaze izvan regije i imaju šire značenje za turizam županije (Klarić i Kunst, 2014).

Iako pripadaju u sportsko-rekreacijske građevine i terene, sportsko-rekreacijske staze navedene su i objašnjene u sljedećem poglavlju. Krenut ćemo od sportsko-rekreacijskih građevina na otvorenom. U njih se ubrajaju, na primjeru županije, bazeni na otvorenom, termalni vodeni park, hipodrom te aerodromi. Termalni vodeni park *Aquae Balissae* u Daruvaru jedini je lokalitet od svih u ovoj kategoriji koji ima regionalnu važnost za turizam, dok su ostali ocjenjeni kao lokalno važni objekti. Bazeni na otvorenom koji su u ponudi županije jesu otvoreni gradski bazen s gledalištem u Bjelovaru, otvoreni

olimpijski bazen u Šandrovcu te novootvoreni bazeni u Velikom Grđevcu. Bazeni na otvorenom u funkciji su u ljetnom djelu godine i koristi ih uglavnom lokalno stanovništvo i oni koji žive u okolici. Nisu jače valorizirani u turističke svrhe. Također, u županiji se nalazi pet sportskih aerodroma u Brezovcu, Novoj Rači, Daruvaru, Blagorodovcu i Glogovnici, no oni nemaju veliku važnost niti su turistički valorizirani. Hipodrom u Daruvaru sagrađen je za potrebe *Kasačkog kluba Daruvar* i u tu svrhu se i koristi (Kunst i Klarić, 2014).

U županiji djeluje nekoliko planinarskih i lovačkih domova. Svi su kategorizirani kao objekti od lokalne važnosti. Planinarski domovi nalaze se u blizini većih gradova i koriste ih uglavnom izletnici vikendom ili se iznajmljuju za određena događanja kao što su rođendani, krstítke, svadbe. Planinarski dom *Kamenitovac* nalazi se blizu Bjelovara u Velikom Trojstvu, a planinarski dom *Petrov Vrh* nalazi se u okolici Daruvara. Lovačke kuće i lovački domovi važni su za razvoj ruralnog turizma, a u županiji se nalazi, u lovačkom svijetu, vrlo poznata *Lovačka kuća Babinac*. Uz nju, u županiji su također *Lovačka kuća Čazma*, *Lovačka kuća Jelen* u Zrinskom Topolovcu, *Lovačka kuća Rastovac* u Grubišnom Polju i *Lovačka kuća Fazinac* u Kapeli te *Lovački domovi Dugave* i *Kraljevac* u Rovišću (Kunst i Klarić, 2014).

Kada govorimo o sportsko-rekreacijskim centrima i izletištima, županija se može pohvaliti s dva izletišta koja imaju regionalni značenje za turizam. Radi se o *Športsko rekreacijskom centru Kukavica* u Velikoj Pisanici i *Izletištu Podgarić* u Bereku. *ŠRC Kukavica* nalazi se na pola puta između Bjelovara i Daruvara (sl. 5). U potpunosti je okružen šumom, a u sklopu *Centra* nalazi se hostel s 80 ležajeva, restoran, dvorana za sastanke i seminare, te sportski tereni za košarku, odbojku, nogomet i rukomet. Tijekom cijele godine ondje se odvijaju različite manifestacije, a u šumama u okolici uređeno je oko 50 kilometara konjičkih staza. U podnožju Moslavačke gore nalazi se *Izletište Podgarić*. Ondje je poznata *Vila Garić* koja raspolaže s 19 soba i dva apartmana. U sklopu vile je sala koja ima kapacitet od 200 ljudi, te se ondje u toku cijele godine odvijaju razne svečanosti poput vjenčanja, maturalnih zabava i sl. Na izletištu se nalazi veliko jezero i nekoliko sportskih terena (Turistička zajednica Bjelovarsko-bilogorske županije, 2017). U sportsko rekreacijske centre i izletišta ubraja se nekolicina izletišta, najviše u okolici Daruvara, i nekoliko konjičkih klubova. Svi prethodno navedeni imaju lokalno značenje za turizam i koristi ih većinom stanovništvo iz okolnih mjesta za jednodnevne izlete u prirodu (Kunst i Klarić, 2014).

Sl. 5. Športsko-rekreacijski centar *Kukavica*

Izvor: Turistička zajednica Bjelovarsko-bilogorske županije, 2018

2.2.8. Turističke staze, putovi i ceste

Turističke staze, putovi i ceste u funkciji turizma koriste se za hodanje, vožnju biciklom, jahanje, vožnju čamcem, korištenje motornih vozila te se koriste za mješovito kretanje⁵. Mogu biti panoramske, vinske ceste, kulturni putovi. Kako bi se određena staza, put ili cesta koristili u turističke svrhe potrebno je osigurati određene preduvjete, a to su javni pristup obilježenoj trasi, tiskanje pratećeg orijentacijskog materijala kao što su zemljovid i osnovnim podacima, te institucionalno održavanje. Motivi, odnosno aktivnosti koje staze, putovi i ceste pružaju jesu sportska rekreacija, odmor i oporavak, znanstveno-stručna edukacija i zadovoljstvo (Kušen, 2002).

U Bjelovarsko-bilogorskoj županiji postoje primjeri za gotovo svaku kategoriju navedenih vrsta atrakcija, osim za vožnju čamcem. Od resursa u kojima je glavna aktivnost hodanje nalaze se četiri staze i sve četiri imaju regionalnu turističku važnost. To su Planinarske staze Moslavačke gore, Bilogore i Papuka te Staza prijatelja prirode u Velikom Grđevcu. Za vožnju biciklom izdvojene su biciklističke staze Bjelovarsko-bilogorske županije koje imaju regionalno značenje za turizam i lokalne biciklističke staze.

⁵ Kao primjer turističkih staza, putova i cesta za mješovito kretanje navode se *Zeleni putovi* koji označavaju široke nepravilne pojaseve zelenila kojima prolaze pješaci, biciklističke i jahačke staze ili putovi (Kušen, 2002).

Biciklističke staze Bjelovarsko-bilogorske županije obuhvaćaju tri rute: Županijska ruta koja povezuje svih pet gradova, Međunarodna ruta (Lonjsko polje-Balaton) i Bjelovarske biciklističke rute. Značenje i stupanj razvoja cikloturizma detaljnije je objašnjeno u jednom od sljedećih poglavlja. Trenutno su u nastajanju konjički putovi županije posebno oko Velike Pisanice. Predviđa se da će imati nacionalnu važnost za turizam. Za korištenje motornih vozila tu se nalazi *Daruvarska vinska cesta*, a za mješovito kretanje u Velikoj Pisanici nalazi se *Pisanička zelena eko-etno staza* od regionalne važnosti za turizam (Kunst i Klarić, 2014). *Pisanička eko-etno* staza prolazi kroz svih osam naselja općine Velika Pisanica u dužini od 52 km, a označena je s ukupno 30 drvenih, ručno izrađenih tabli koje olakšavaju kretanje posjetiteljima (sl. 6).

Sl. 6. Drvena oznaka na *Pisaničkoj eko-etno stazi*

Izvor: Općina Velika Pisanica, 2018

3. Analiza smještajnih kapaciteta i turističkog prometa

3.1. Smještajni kapaciteti

Bjelovarsko-bilogorska županija raspolaže različitim smještajnim kapacitetima. Službena statistika sustava Hrvatske turističke zajednice na području Republike Hrvatske vodi se sustavom Intranet.htz.hr prema kojem su smještajni kapaciteti razvrstani u nekoliko kategorija za koje se vodi statistika, a to su: hoteli, pansioni, sobe za iznajmljivanje,

prenoćišta, planinarski domovi, lovački domovi, kućanstva (sobe, apartmani, kuće za odmor), seljačka kućanstva. Ruralni turizam u Bjelovarsko-bilogorskoj županiji od svih oblika turizma raste po najbržoj stopi. Analizirano je trenutno stanje postelja na području Turističke zajednice Bjelovarsko-bilogorske županije koje su poslovale u travnju 2017. godine. Na području županije nalazi se 58 smještajnih objekata koji raspolažu s ukupno 1017 postelja i 94 pomoćna ležaja. O razvoju turizma u županiji gledajući prema smještajnim kapacitetima svjedoči podatak da je 2007. godine broj postelja iznosio 585 (Kunst i Tomljenović, 2009), a u samo desetak godina taj broj se gotovo udvostručio te sada iznosi spomenutih 1017 postelja. Broj postelja apsolutno je malen, a veliki relativni rast posljedica je niske baze na početku.

TZ Bilogora-Bjelovar raspolaže s najviše objekata za smještaj gostiju, njih 26. U tim objektima nalazi se sveukupno 437 postelja, 403 stalne postelje i 34 pomoćna ležaja (tab. 2). Najveći broj postelja nalazi se na području TZ Daruvar-Papuk njih 490; 468 stalnih postelja i 22 pomoćna ležaja u 15 objekata. U TZ Sjeverna Moslavina nalazi se samo jedan smještajni objekt, Hotel Garić u Garešnici koji raspolaže s 86 postelja; 54 stalna i 32 pomoćna ležaja. U šest objekata u TZ Čazma nalazi se 37 stalnih postelja, najmanje od svih Turističkih zajednica na području županije. TZ Grubišno Polje i TZ Garić grad imaju po tri smještajna objekta svaka, od toga se 53 postelje nalaze u TZ Grubišnom Polju, a 58 u TZ Garić gradu; 52 stalne i šest pomoćnih postelja.

Tab. 2. Broj postelja na području TZ Bjelovarsko-bilogorske županije

Turistička zajednica	Broj postelja	Udio
TZ Daruvar-Papuk	490	42,20%
TZ Bilogora-Bjelovar	437	37,60%
TZ Sjeverna Moslavina	86	7,40%
TZ Garić grad	58	5%
TZ Grubišno Polje	53	4,60%
TZ Čazma	37	3,20%
UKUPNO	1161	100,00%

Izvor: Turistička zajednica Bjelovarsko-bilogorske županije, 2017

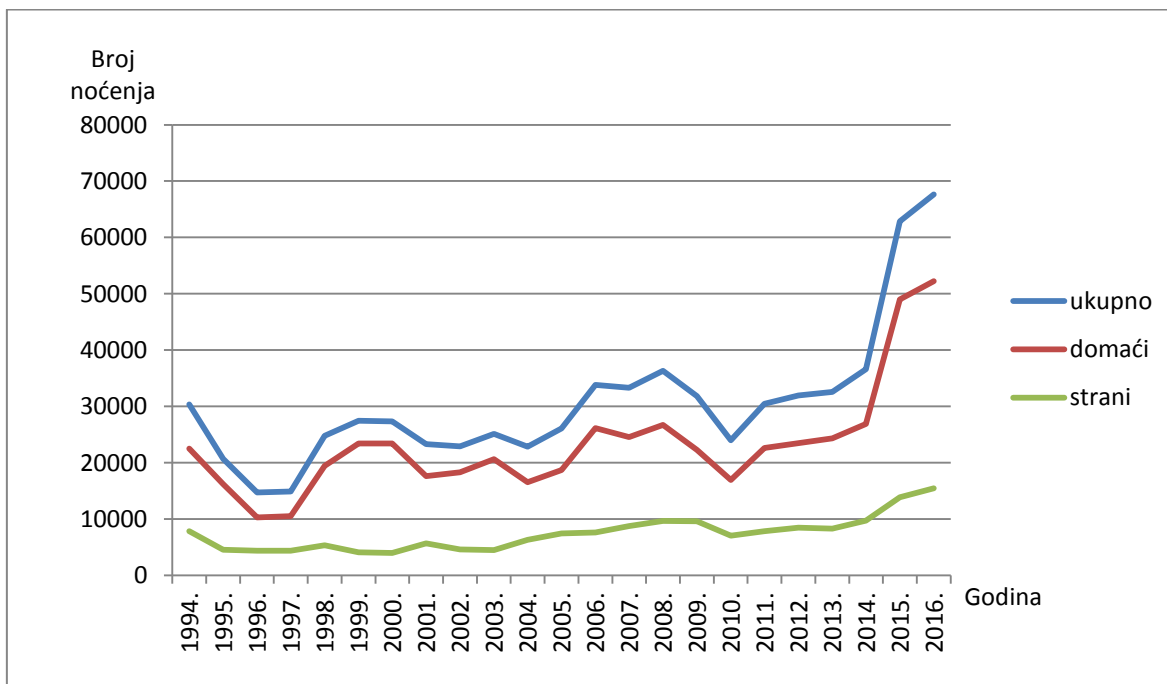
Od 58 objekata, šest je hotela, jedan hostel i jedan motel. Hoteli su *Hotel Central* u Bjelovaru, *Hotel Balise*, *Hotel Mladimir* i Lječilišni hotel *Termal* s depadansom *Arcadia* u Daruvaru, *Hotel Garić* u Garešnici te *Hotel Bilogora* u Grubišnom Polju. Motel *Vila Garić* nalazi se u Podgariću, a hostel *Kulturni centar Mato Lovrak* na području općine Velika

Pisanica. Hoteli i motel raspolažu s 560 stalnih i 63 pomoćne postelje, a hostel raspolaže s 80 postelja. Ukupno ta brojka čini više od polovice postelja na području županije, a od njih 640 u ovim vrstama smještajnih objekata gotovo polovica nalazi se u lječilišnom hotelu *Termal* s depadansom *Arcadia*.

Nacionalni katalog *Ruralni turizam Hrvatske* (2015) napisan u cilju stvaranja snažne ponude ruralnog turizma predstavlja objekte seoskog turizma u dvije kategorije: objekti sa smještajnim kapacitetom i prehranom te objekti izletišta, kušaonice, vinotočja za jednodnevni i poludnevni boravak. Katalog između ostalog prepoznaje i objekte koji se nalaze u županiji, a oni su izletišta *Na malenom brijegu*, izletišta i vinotočje *Vinia*, Sobe u seljačkom domaćinstvu *Santo*, ruralna kuća za odmor *Pajdo*, OPG *Matej Kovačević*, seoski turizam *Pirak*. Osim objekata prepoznatih u Nacionalnom katalogu, u županiji se nalazi velik broj obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava koja se bave turizmom, lovačkih kuća koje nude usluge smještaja i ostalih objekata koji djeluju u svrhu ruralnog turizma. U županiji se nalazi i 15 agroturističkih i seoskih objekata koji nude usluge smještaja. Raspolažu sa 152 ležaja što je više od 10 % ukupnih smještajnih kapaciteta. Ta brojka je značajna za županiju koja je nedavno počela intenzivnije razvijati ruralni turizam. Najviše objekata ove vrste nalazi se u TZ Bilogora-Bjelovar, njih osam u kojima se nalazi sveukupno 105 ležajeva od ukupno 152. Objekti su: *Na malenom brijegu*, agroturizam *Vinia*, seoski turizam *Bilogorska čarolija*, agroturizam *Coner*, OPG *Santo*, ruralna kuća *Pajdo*, *Lovačka kuća Babinac*, planinarski dom *Kamenitovac*. U Turističkim zajednicama Daruvar-Papuk i Čazma nalaze se po dva takva objekta, a razlika je u tome što objekti u TZ Daruvar-Papuk raspolažu s 26 ležaja i to su OPG *Matej Kovačević* i lovačka kuća *Javornik*, a u Čazmi se nalazi samo šest u agroturizmu *Zmajevo gnijezdo* i *Kod Brune*. Na području Turističkih zajednica Grubišno Polje, Garić grad i općine Ivanska nalazi se po jedan takav objekt sa sveukupno 15 ležajeva. Objekti su redom *Vila Bilogore*, agroturizam *Kiđemet* i izletišta *Kudumija*. Ostali objekti koji ne nude usluge ruralnog turizma već samo usluge smještaja su objekti u domaćinstvu i ostali ugostiteljski objekti za smještaj. U županiji se nalazi 32 objekta ove vrste. Raspolažu s ukupno 301 posteljom, od čega je 277 stalnih i 24 pomoćna ležaja.

3.2. Obilježja turističkog prometa

U ovom poglavlju analizirana su obilježja turističkog prometa, a podrazumijevaju dolaskе i noćenja turista u komercijalnim smještajnim objektima, način dolazaka turista i strukturu turista prema državama iz kojih dolaze.

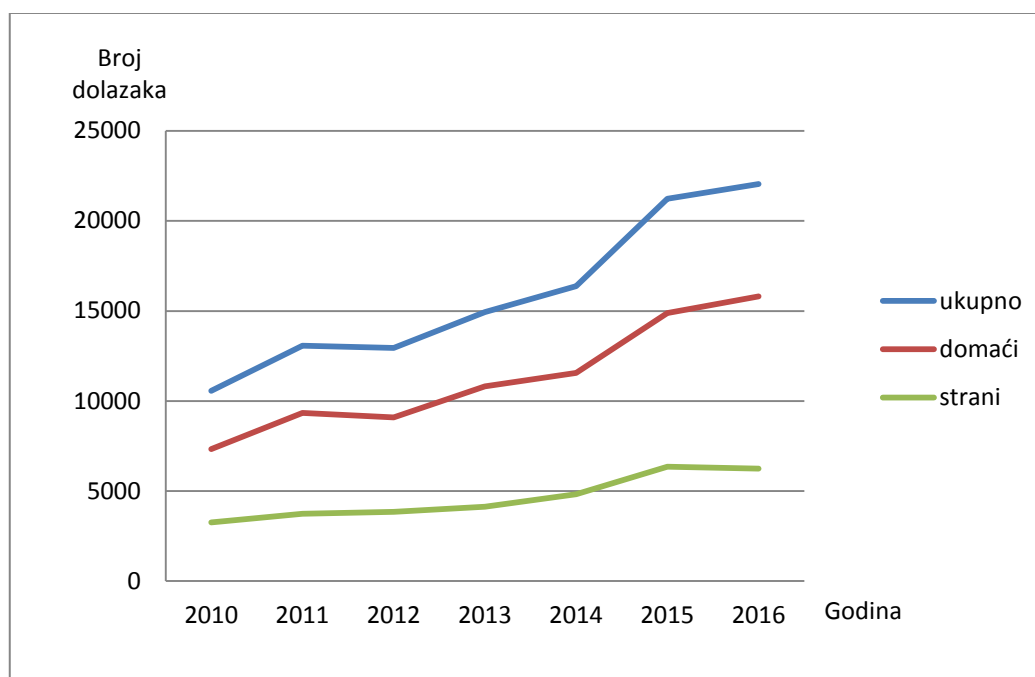

Sl. 7. Noćenja turista u komercijalnim smještajnim objektima 1994. - 2016. godine

Izvor: DZS, 2017

Detaljna analiza napravljena je za noćenja turista u komercijalnim smještajnim objektima, odnosno napravljena je za vremenski period do 1994. do 2016 (sl. 7). Ukupan broj noćenja ostvarenih od strane stranih i domaćih turista 1994. godine iznosio je nešto više od 30 000. Uočena je dominacija domaćih turista koja se zadržala sve do danas. Nakon 1994. primjećuje se pad broja noćenja koji je uzrokovan ratnim zbivanjima na ovom prostoru. Oporavak slijedi tek 1997. godine i vraća se na prijašnje stanje iz 1994. godine kada je iznosio oko 23 000 noćenja. Slijedi razdoblje stagnacije do 2005. godine nakon čega su dostignute brojke noćenja iz predratnog razdoblja. Maksimum noćenja uočavamo 2008. godine nakon čega je uslijedio veliki pad uzrokovan recesijom koja je pogotovo zahvatila domaće turiste, ali nešto malo i strane. Između 2010. i 2014. godine primijećen je blagi oporavak, a 2015. godine dolazi do naglog porasta noćenja pogotovo domaćih turista, porast traje i dalje u 2016. godini kao i u prvoj polovici 2017. godine.

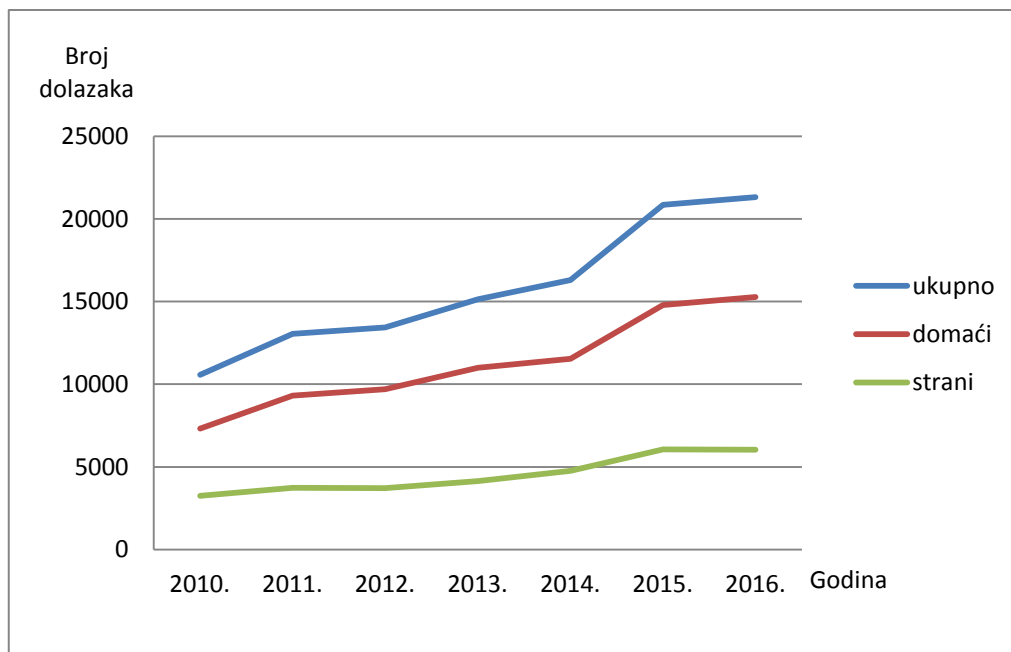
Detaljnija analiza napravljena je za kraći vremenski period koji se odnosi na prethodnih 6 godina. Tijekom tog razdoblja županiju je posjetilo sveukupno 111 206 turista, od čega 78 850 domaćih turista i 32 356 stranih turista (sl. 8). Udio domaćih turista iznosi 70,9 % dok je udio stranih turista 29,1 % iz čega se jasno vidi dominacija domaćih turista. Tijekom čitavog razdoblja uočen je porast broja dolazaka, dok je znatan skok uočen nakon 2014. godine.

Sl. 8. Dolasci turista u Bjelovarsko-bilogorsku županiju u razdoblju 2010. - 2016.

Izvor: Turistička zajednica Bjelovarsko-bilogorske županije, 2017

Način dolaska turista u županiju analiziran je razdoblje od 2010. do 2016. godine. Vrste dolazaka dijele se u dvije skupine. To su individualni dolasci koje pojedinci sami organiziraju, te agencijska putovanja koja se organiziraju putem agencija, odnosno organizirano.

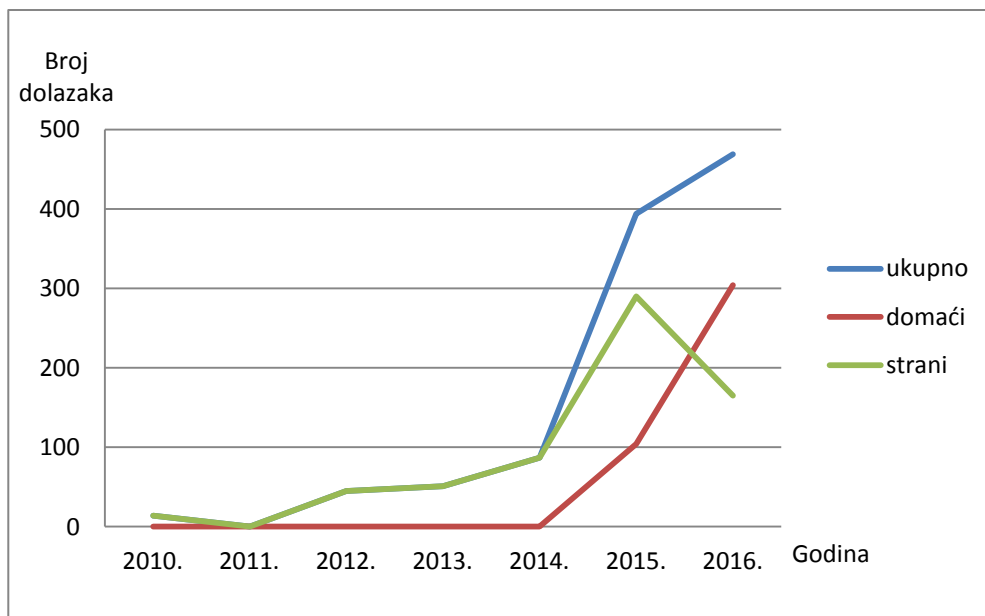

Sl. 9. Individualni dolasci turista u Bjelovarsko-bilogorsku županiju 2010. - 2016.

Izvor: Turistička zajednica Bjelovarsko-bilogorske županije, 2017

Najprije će se analizirati individualni dolasci koji su u porastu tijekom čitavog promatranog razdoblja (sl. 9). U strukturi znatno veći udio čine domaći turisti. Dolasci individualnih domaćih turista 2016. godine premašio je brojku od 15 000, dok je stranih individualnih dolazaka preko 5000. Individualni dolasci znatno prednjače u usporedbi s organiziranim dolascima, čija se pojava bilježi tek od 2012., a znatni porast nakon 2014. godine.

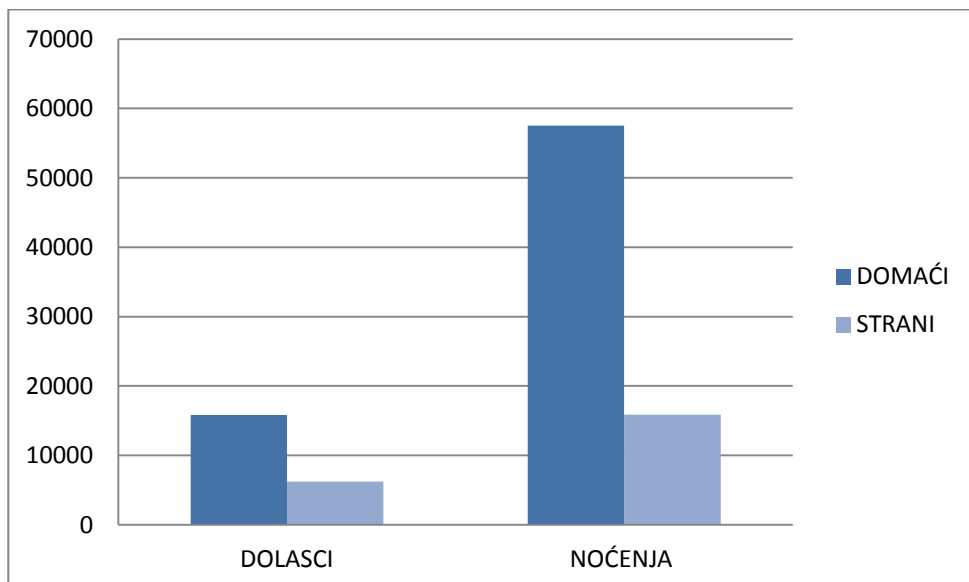
Organizirani dolasci, odnosno dolasci u aranžmanu agencija na području županije bilježe porast od 2012., no znatni porast događa se nakon 2014. godine kada uočavamo skok u godinu dana sa 100 dolazaka do čak 400. Od 2011. do 2014. godine u organizaciji agencija dolazili su samo strani turisti, dok se početak organiziranih dolazaka domaćih turista bilježi od 2014. godine, ali od tada je također primijećen i veliki skok u organiziranim dolascima stranih turista. Brojka od 300 organiziranih domaćih dolazaka od 2014. do 2016. godine možda se ne čini puno, no gledajući tako da su se prvi domaći organizirani dolasci zabilježili tek 2014. godine to je prilično velik relativni porast (sl. 10).

Sl.10. Organizirani dolasci turista u Bjelovarsko-bilogorsku županiju 2010. - 2016.

Izvor: Turistička zajednica Bjelovarsko-bilogorske županije, 2017

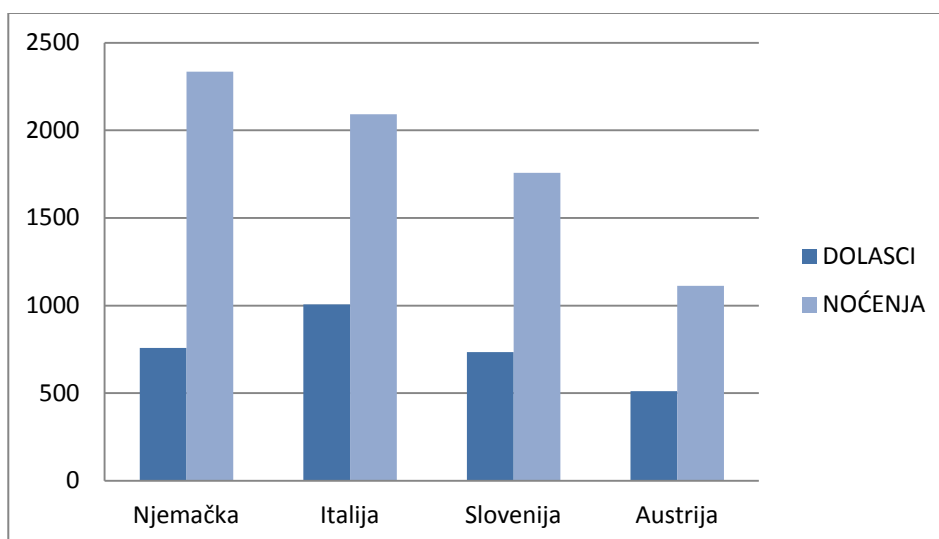
Kako bi se dobio cjelovit uvid u trenutno stanje turizma na području županije, napravljena je detaljna analiza turističkog prometa za 2016. godinu, pri čemu su analizirani dolasci i noćenja domaćih i stranih turista, turistički promet po državama te turistički promet po turističkim zajednicama.

Sl. 11. Dolasci i noćenja stranih i domaćih turista u Bjelovarsko-bilogorsku županiju 2016. godine

Izvor: Turistička zajednica Bjelovarsko-bilogorske županije, 2017

Godine 2016. ostvareno je sveukupno 22 037 dolazaka i 73 381 noćenja u županiji (sl. 11). Od ukupnog broja dolazaka domaći turisti ostvarili su 15 801 dolazaka što iznosi 71,7 %, odnosno 57 513 noćenja s ukupnim udjelom od 78,38 %. Strani turisti ostvarili su 6236 dolazaka s ukupnim udjelom 28,3 %, odnosno 15 868 noćenja ili 21,62 % noćenja. Iz prethodnih podataka vidljivo je da je broj stranih turista mnogo manji od broja domaćih, a iz toga proizlazi da su domaći turisti ostvarili veći broj noćenja nego strani turisti.

Sl. 12. Dolasci i noćenja četiri najbrojnije skupine stranih turista u Bjelovarsko-bilogorsku županiju 2016. godine

Izvor: Turistička zajednica Bjelovarsko-bilogorske županije, 2017

Govoreći o državama iz kojih turisti posjećuju županiju, najveći broj turista dolazi iz Italije, njih 1007 u 2016. godini (sl. 12). Iako najbrojniji, Talijani ne ostvaruju najveći broj noćenja, odnosno zauzimaju drugo mjesto u ovoj kategoriji. Najveći broj noćenja ostvarili su njemački turisti. Njih 759 ostvarilo je 2334 noćenja, prosječno oko tri noćenja po jednom dolasku. Na trećem mjestu prema dolascima i noćenjima nalaze se turisti iz Slovenije koji su u godinu dana ostvarili 735 dolazaka i 1758 noćenja. Austrijski gosti nalaze se na četvrtom mjestu, a 511 turist ostvario je 1113 noćenja.

Ne postoji statistika koja bilježi motive dolaska stranih turista no postoje podaci Lovačkog saveza Bjelovarsko-bilogorske županije koji bilježe strane državljane čiji je motiv dolaska lov, odnosno lovce turiste koji participiraju u lovnom turizmu. Statistika se vodi prema izdavanju lovačkih iskaznica inozemnim lovcima pri čemu se bilježe države iz kojih dolaze. Vidljiv je uzlazni trend u proteklih nekoliko godina o čemu svjedoči podatak

da je 2015. godine izdano 278 lovačkih iskaznica inozemnim lovcima, 2016. godine izdano je 375 dok je prošle 2017. godine izdano 473 lovačke iskaznice. Lovačka iskaznica vrijedi godinu dana za lov na području cijele Hrvatske. Najbrojnije skupine inozemnih lovaca u lovu na krupnu divljač su: Austrijanci, Nijemci, Slovenci, Šveđani i Talijani, dok je u lovu na sitnu divljač najbrojnija skupina lovaca Talijana (Lovački savez Bjelovarsko-bilogorske županije, 2017).

Tab. 3. Turistički promet po turističkim zajednicama 2016. godine

Turistička zajednica	DOLASCI UKUPNO	NOĆENJA UKUPNO
TZ Daruvar-Papuk	12 507	49 657
TZ Bilogora-Bjelovar	6443	17 833
TZ Sjeverna Moslavina	2069	3519
TZ Čazma	586	1519
TZ Garić grad	299	456
TZ Grubišno Polje	108	287
Ostalo nespecificirano	25	110
Ukupno:	22 037	73 381

Izvor: Turistička zajednica Bjelovarsko-bilogorske županije, 2017

Razmatrajući turistički promet prema turističkim zajednicama, TZ Daruvar-Papuk ima daleko najviše dolazaka i gotovo dvije trećine svih noćenja ostvarenih u županiji tijekom 2016. godine (tab. 3). Tako velika brojka u noćenjima rezultat je mnogobrojnih dolazaka domaćih turista koji sudjeluju u lječilišnom turizmu u hotelu *Termal* s depadansom *Arcadia* u *Daruvarskim toplicama*. TZ Bilogora-Bjelovar ostvaruje 6443 dolaska i 17 833 noćenja stranih i domaćih turista. TZ Sjeverna Moslavina ostvaruje priličan broj dolazaka od 2069 s ukupno 3519 noćenja. TZ Čazma, TZ Garić grad, TZ Grubišno Polje te nespecificirana područja u županiji imaju zajedno 1018 dolazaka čime je ostvareno 2372 noćenja.

3.3. SWOT analiza

Turistički masterplan Bjelovarsko-bilogorske županije navodi prednosti, nedostatke, mogućnosti i prijetnje prema nekoliko ključnih područja: resursi, atrakcije i prirodni uvjeti, dostupnost i infrastruktura, razvijenost turističkog sektora, ekonomsko i poslovno okruženje, umrežavanje s drugim gospodarskim sektorima, ljudski potencijali, marketing i promidžba, organizacija, upravljanje i poticanje turističkog razvoja. Izdvojeni su i objašnjeni najvažniji koji se izravno odnose na razvoj ruralnog turizma županije.

Tab. 4. Prednosti, nedostaci, mogućnosti i prijetnje razvoja ruralnog turizma u Bjelovarsko-bilogorskoj županiji

PREDNOSTI	NEDOSTACI
<ul style="list-style-type: none"> • Atraktivna ruralna naselja, šume bogate divljači, ljepota, raznolikost i očuvanost krajolika, poljoprivredna tradicija • Dobra cestovna povezanost sa Zagrebom, nekoliko manjih uzletišta-panoramski letovi • Razumijevanje nositelja javne vlasti o turističkom potencijalu Bjelovarsko-bilogorske županije, dobra vrijednost za novac • Međuopćinske suradnje na pitanjima od zajedničkog interesa • Rastući broj (kulturnih) događanja i manifestacija, proizvodnja rakije i vina, autohtonih stočarskih proizvoda, ljekovitog bilja, medarstvo • Gostoljubivost i ljubaznost lokalnog stanovništva • Kvalitetna suradnja s TZ na lokalnoj razini, redovita prisutnost na turističkim sajmovima, raspoloživost promotivnih materijala, kvaliteta internet stranice TZ Bjelovarsko-bilogorske županije 	<ul style="list-style-type: none"> • Neadekvatna valorizacija prirodnih i kulturnih resursa u turističke svrhe, nedovoljan broj za tržište spremnih turističkih doživljaja • Najvažniji prometni pravci zaobilaze prostor županije, nedostatak i zapuštenost lokalnih prometnica • Nedostatak tematizirane smještajne obiteljske ponude, ponuda turizma u ruralnom prostoru je u inicijalnoj fazi razvoja, nedovoljno iskorišten potencijal lovstva, ponuda ribolovnog turizma orijentirana isključivo na lokalnu zajednicu • Nedostatak koncepta i razvojnih programa na lokalnim razinama • Nedovoljna promidžba lokalnih proizvođača zdrave hrane, nedostatak javno-privatnih i privatno-privatnih partnerstva • Nedovoljan broj osposobljenih pojedinaca za upravljanje turističkim razvitkom, demografsko starenje i depopulacija sela • Nedovoljna orijentacija na tržište specijalnih interesa (cikloturizam, ruralni turizam, lovstvo, ribolov i sl.)
MOGUĆNOSTI	PRIJETNJE
<ul style="list-style-type: none"> • Razvoj turizma u ruralnim područjima i razvoj turizma specijalnih interesa • Pojačan interes države i raspoloživost EU strukturnih fondova namijenjenih razvoju kapitalne infrastrukture • Razvoj turizma na obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima, intenziviranje lovstva i ribolovstva • Lako dostupna iskustva drugih zemalja u razvoju kontinentalnog turizma • Partnerstva i povezivanje djelatnosti komplementarnih s turizmom 	<ul style="list-style-type: none"> • Marginalizacija tradicijskih lokalnih kulturno-zabavnih događaja, deagrarizacija • Smanjena proračunska sredstva za financiranje infrastrukture • Nedovoljan interes privatnog sektora za ulaganje u turističke projekte • Privatnom sektoru ulaganje u turizam nije dovoljno isplativo • Neumreženost, rascjepkanost i nedostatak suradnje • Nepovoljni demografski trendovi

<ul style="list-style-type: none"> • Podizanje svijesti stanovništva o gospodarskom potencijalu turizma • Razvitak cjelovite marketing strategije, pojačan interes za većim brojem kraćih putovanja 	<ul style="list-style-type: none"> • Mali interes školovanih osoba za rad u turizmu • Nedostatak prepoznatljivog turističkog identiteta
---	---

Izvor: Kunst i Tomljenović, 2009

Glavni zaključci navedeni iz SWOT analize jesu da županija ima brojne prednosti za razvoj turizma kao što je bogata resursno atrakcijska osnova, blizina najvećeg emitivnog turističkog središta Zagreba, rastući broj manifestacija, kvalitetna suradnja s Turističkom zajednicom na lokalnoj razini no, one u većini slučajeva nisu adekvatno valorizirane u turističke svrhe (tab. 4). Osim nedovoljne valorizacije resursa još neki od glavnih nedostataka na koje razvoj ruralnog turizma nailazi su nedovoljno iskorišten potencijal lovstva, nedovoljna orijentacija na tržište specijalnih interesa kao što su cikloturizam, ruralni turizam, lovstvo, ribolov. Iz navedenih prednosti i nedostataka proizlaze mogućnosti daljnjeg razvoja turizma u županiji, a kao jedna od njih prepoznat je razvoj turizma u ruralnim područjima i razvoj turizma specijalnih interesa, razvoj turizma na obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima, intenziviranje lovstva i ribolovstva. Prijetnje s kojima se razvoj turizma mora suočiti ili ih ukloniti su nedovoljan interes privatnog sektora za turizam, nepovoljni demografski trendovi, deagrarizacija kao i nedostatak prepoznatljivog turističkog identiteta.

4. Postojeći oblici ruralnog turizma u Bjelovarsko-bilogorskoj županiji

4.1. Definiranje pojmova ruralni prostor i ruralni turizam

Za bolje razumijevanje rada potrebno je objasniti određene pojmove, a kako rad govori o ruralnom turizmu jedan od pojmova *ruralni turizam*. S obzirom na odvijanje ruralnog turizma u *ruralnom prostoru*, potrebno je objasniti i taj pojam. Različiti autori imaju različite kriterije za određivanje ruralnog prostora. Također se kriteriji definiranja ruralnih područja razlikuju od države do države, ali se i vremenom mijenjaju u pojedinoj državi.

Prema Lukiću (2000, 8) „*ruralna područja*⁶ *obuhvaćaju ruralna, tj. seoska naselja, poljoprivredne površine i šume, te ostale zone s naglašenim prirodnim značajkama pejzaža, izvan urbano-ruralnih kontinuuma*“. Naglašava kako su ruralna područja kao zone i regije raznovrsne prema ekonomskim djelatnostima, gustoći naseljenosti i pejzažu.

Problem u određivanju ruralnog prostora je taj što je danas vrlo teško odrediti jasnu granicu između urbanog i ruralnog prostora. Neki od razloga smanjenja razlika između urbanih i ruralnih prostora je sekundarna urbanizacija, dnevne migracije između grada i okolnog prostora, međuovisnost urbanih i ruralnih ekonomija (Lukić, 2000). U *Mozaiku izvan grada* (Lukić, 2012) prepoznato je pet temeljnih kriterija korištenih pri diferenciranju urbanih i ruralnih naselja službenih nacionalnih klasifikacija⁷, a to su: veličina naselja (broj stanovnika ili stanova), gustoća naseljenosti, administrativni status, socio-ekonomska struktura i mobilnost stanovništva te urbana infrastruktura i morfološka obilježja naselja. Veličina naselja, odnosno broj stanovnika je najčešće korišten kriterij pri određivanju razlika urbanih i ruralnih područja. Gustoća naseljenosti i administrativni status su relativno često korišteni kriteriji, dok je socio-ekonomska struktura stanovništva rjeđe zastupljen kriterij pri definiranju. Urbana infrastruktura i morfološka obilježja odnose se na *urbana* obilježja naselja i ovaj kriterij ne koristi se samostalno, nego u kombinaciji s brojem stanovnika.

Ružić (2009, 12) također naglašava problematiku u definiraju ruralnog prostora. Izdvaja sljedeća obilježja koja se prema dosadašnjim iskustvima koriste za definiranje ruralnog područja: mali broj stanovnika, dominantno korištenje zemlje i šuma za opstanak ljudi, društvena struktura, običaji i seoski identitet. Na temelju prethodnih kriterija definira ruralno područje kao sredinu s malom koncentracijom stanovnika, kojem je osnovno zanimanje poljoprivreda, a koje karakteriziraju posebni običaji i seoski identitet. Također daje širu definiciju u kojoj spominje urbana područja kao suprotnost ruralnom: „*ruralno područje može se definirati i kao područje čiji se gospodarski razvoj temelji na tradicionalnoj poljoprivredi, koja se nalaze izvan utjecaja većih mjesta i gradova, koji izravno djeluju na njihov razvoj, a po karakteru su suprotna urbanima.*“ Dodaje i karakteristike ruralnog područja u različitosti krajolika gdje se nalaze planine, kanali, rezervati, obala, poljoprivredno zemljište i sl.

⁶ U tako definirana ruralna područja ponekad se uključuju i naselja prijelaznih urbano-ruralnih značajki koja su sadržajno vezana uz ruralni svijet (Lukić, 2000).

⁷ Analizirane su definicije koje služe diferenciranju urbanih i ruralnih područja iz ukupno 93 različite države, a koriste se pri objavljivanju rezultata popisa stanovništva (Lukić, 2012).

Župančić (2002, 35, 36) je, kao i prethodni autori, uvidio zahtjevnost u definiranju ruralnog prostora. Govor o problematici definiranja od strane različitih autora. „*Poneki jednostavno ruralno poistovjećuju sa selom kao seljaštvom i poljoprivredom; drugi ga identificiraju sa selom kao naseobinom i njemu pripadajućem prostoru; neki opet govore šire o ruralnim zonama i područjima.*“ Sukladno tome u ruralnom prostoru dominira poljoprivreda i šumarstvo u kojima radi lokalno stanovništvo, prevladava agrarni i šumski pejzaž. Dodaje i važnost društvenih odnosa i načina života koji je specifičan i gradi poseban identitet različitih krajeva i seoskih regija. Iz prethodno navedenog prema autoru, dolazi se do zaključka da „*ruralno obuhvaća seoska naselja, područja i ruralne zone koje nužno uključuju prirodno-pejzažni ambijent, poljoprivredne i šumske površine.*“

Kušen (2006, 168) kao glavnu značajku u određivanju ruralnog prostora uzima usporedbu s urbanim prostorom i govori kako je „*ruralni prostor suprotnost gradskom prostoru*“. Ruralni prostor određuje kao cjelokupni obradivi i naseljivi prostor izvan gradova u kojem su nastali tradicijsko selo, ruralne cjeline, tradicijska ruralna arhitektura i interijeri, tradicijski vrtovi te ekološki, proizvodni i oblikovano uravnoteženi kulturni pejzaž. Također govori o razvoju tradicijske kulture života i rada seljaka na tom prostoru koja je rezultirala mnogim vrijednim nematerijalnim dobrima.

Iz prethodno navedenih definicija ruralnog prostora prema određenim autorima vidljivo je da postoji određeni zajednički nazivnik gotovo svih definicija, a to je usporedba s urbanim prostorom i određivanje ruralnog kao onoga što nije urbano. Također izdvajaju se značajke poljoprivredne proizvodnje i obradivih te šumskih površina, mala gustoća naseljenosti, specifičan način života i seoski identitet.

Za razliku od definiranja *ruralnog prostora*, pojam *ruralnog turizma* lakše je objasniti. Najšira definicija bila bi da je ruralni turizam skup različitih oblika turizma koji se odvijaju u ruralnom prostoru. Iako se na prvi pogled čini kako je ruralni turizam dobro definirani segment turizma i ovdje se javlja problematika određivanja tog pojma jer pojedini autori izjednačavaju ruralni turizam s turizmom na seljačkim obiteljskim gospodarstvima.

Rječnik turizma (ur. Vukonić i Čavlek, 2001, 348) vrlo šturo objašnjava pojam ruralni turizam pri čemu ga izjednačava sa seoskim turizmom. U istom rječniku pojam seoski turizam koji je prethodno izjednačen s pojmom ruralni turizam objašnjen je kao „*oblik turizma u kojem se podrazumijeva povremeni boravak turista u seoskoj sredini koja*

posjetiteljima, osim čistog zraka i prirodnog ambijenta, pruža različite mogućnosti aktivnog sudjelovanja u životu i radu u seoskom gospodarstvu (npr. berba grožđa i voća, skupljanje sijena, timarenje goveda i sl.), ali i sudjelovanje u blagdanskim i prigodnim svečanostima, pokladnim običajima i drugim manifestacijama. Turisti borave na seoskom gospodarstvu, pa danas takva gospodarstva koja primaju turiste raspolažu posebnim smještajnim uvjetima (sobama ili čak posebnim smještajnim objektima), a svoje kapacitete prodaju preko posrednika ili izravno.“ Ovom definicijom objašnjen je pojam turizma na seoskom obiteljskom gospodarstvu i pod ruralni turizam ne ubraja ostale oblike turizma koji se odvijaju u ruralnom prostoru pri čemu je ta definicija nepotpuna i neprikladna za objašnjenje pojma ruralni turizam. Kombol (2002) također uviđa problematiku kod česte zamjene pojma ruralni turizam s pojmovima ekoturizma, zeleni turizam, prirodni turizam, seljački ili seoski turizam. Govori o mnogobrojnim motivima za odlazak u ruralna područja koji mogu biti izletničkog karaktera, ali i jasni oblici turizma.

Prema Ružiću (2009, 15) specifičnu turističku ponudu ruralnog turizma zajedno oblikuju dva gospodarska sektora: turizam i poljoprivreda. Ta ponuda se može obnašati na seljačkom gospodarstvu ili u seoskoj sredini. Također navodi definiciju prema Vijeću Europe da je ruralni turizam „*turizam na seoskom području sa svim aktivnostima koje se provode na tom mjestu, a najvažnije karakteristike takve vrste turizma su mirna sredina, odsutnost buke, očuvani okoliš, komunikacija s domaćinima, domaća hrana i upoznavanje seljačkih poslova.*“ Manjkavost ovakve definicije je djelomično poistovjećivanje ruralnog turizma s turizmom na seljačkim obiteljskim gospodarstvima koji je samo jedan od oblika turizma koji se razvija u okviru ruralnog turizma. Demonja i Ružić (2010, 20, 25) prema drugim autorima navode kako je ruralni turizam „*skupni naziv za različite aktivnosti i oblike turizma koji se javljaju izvan gradova i onih područja na kojima se razvija masovni turizam. On je uvjetovan turističkim atrakcijama koje se nalaze u ruralnim područjima.*“ Iz ove definicije vidljivo je da oblik ruralnog turizma koji će se odvijati u ruralnom prostoru određuju turističke atrakcije tog područja te tako jednaku važnost dalje i ostalim oblicima turizma, za razliku od prethodnog djelomičnog poistovjećivanja odnosno naglašavanja važnosti turizma na seljačkom obiteljskom gospodarstvu. Također dodaju kako se „*ruralni turizam ostvaruje u različitim oblicima među kojima se posebno prepoznaje seljački turizam (agroturizam) na seljačkim gospodarstvima, te ostali oblici turizma koji se realiziraju na ruralnom prostoru izvan seljačkih gospodarstava*“. Osnovne djelatnosti u ruralnom turizmu su ugostiteljska i turistička djelatnost. U ugostiteljsku djelatnost

pripadaju pripremanje hrane i pružanje usluge prehrane, pripremanje i usluživanje pića i napitaka i pružanje usluge smještaja, te pripremanje hrane za potrošnju na drugom mjestu i opskrba tom hranom, a pod turističku djelatnost pripada pružanje usluga u turizmu.

Gotovo sve definicije ruralnog turizma navedene u ovom radu prepoznaju različite oblike turizma koji se odvijaju u ruralnom prostoru, ali i većina definicija naglašava važnost turizma na seljačkom obiteljskom gospodarstvu. Oblici ruralnog turizma koje Ružić (2009) u svom djelu *Ruralni turizam* navodi su: seljački (agroturizam), rezidencijalni, zavičajni, sportsko-rekreacijski, avanturistički, zdravstveni, edukacijski, tranzitni, kamping, nautički kontinentalni, kulturni, vjerski, lovni, ribolovni, vinski, gastronomski, prirodni bliski turizam, ekoturizam i dr. Dalje u radu su predstavljeni i objašnjeni pojedini oblici ruralnog turizma koji se razvijaju u Bjelovarsko-bilogorskoj županiji.

Recentna tradicija bavljenja ruralnim turizmom na području Hrvatske je uvod u sljedeća poglavlja u kojima se objašnjavaju pojedini oblici ruralnog turizma na primjeru Bjelovarsko-bilogorske županije. Kušen (2006) govori o razvoju ruralnog turizma nakon Domovinskog rata zalaganjem Ministarstva turizma i Saveza seljaka u kontekstu poticanja razvoja kontinentalnog turizma, a kasnije, kao bitan činitelj razvoja ruralnog prostora i obnove sela. Također napominje jednostrani pristup razvoju ruralnog turizma poticanjem razvoja turizma na seljačkim gospodarstvima. Kao glavni i najveći problem razvoja ruralnog turizma po uzoru na države u kojima je ruralni turizam dobro razvijen (Austrija, Njemačka i Slovenija) navodi veličinu seljačkih gospodarstava u Hrvatskoj. Prosječna veličina od 2,8 ha na prosječno pet čestica nije dovoljna za organiziranje turističke djelatnosti. Naglašena je i neravnomjernost razvoja ruralnog turizma u Hrvatskoj, pa se tako u maritimnom zaleđu ruralni turizam razvija kao sastavni dio destinacijskog proizvoda priobalnih turističkih mjesta, a u ostalom dijelu zemlje u funkciji podizanja kvalitete života na selu kroz osiguravanje dodatnih prihoda stanovništva koje se bavi ruralnim turizmom.

4.2. Analiza ruralnog turizma u strateškoj dokumentaciji

Analiza je započeta *Strategijom razvoja turizma Republike Hrvatske do 2020. godine* (dalje u tekstu *Strategija*). *Strategija* dijeli turističke proizvode na dominantne i proizvode s izraženom perspektivom razvoja. Kao proizvode s izraženom perspektivom

razvoja prepoznaje, između ostalog, ruralni turizam, ali uz njega i pojedine oblike ruralnog turizma, a to su: cikloturizam, zdravstveni turizam, gastronomija i enologija te ekoturizam. Kao tržišno najspremniji proizvod za makroregiju kontinentalne Hrvatske izdvaja uz kulturni turizam, odmor u ruralnim područjima i cikloturizam. *Strategija* definira 10 ključnih proizvodnih grupa na kojima planira graditi sustav turističkih proizvoda Hrvatske do 2020. godine, a kao primarni proizvod u turističku regiju Središnje Hrvatske svrstava zdravstveni turizam (medicinski i lječilišni), kulturni turizam (turizam baštine), cikloturizam i ruralni/seoski turizam. Prepoznata je važnost i ostalih segmenata ruralnog turizma jer *Strategija* kao sekundarni proizvod prepoznaje ekoturizam, lov i ribolov, gastronomski i enogastronomski turizam. Za svaku od 10 proizvodnih grupa navedena je željena pozicija do 2020., nove investicije, prioritetne aktivnosti razvoja proizvoda i ostale aktivnosti razvoja proizvoda, no više o navedenim kategorijama prikazano je u narednim poglavljima o pojedinim oblicima turističke ponude u županiji. Željena pozicija ruralnog turizma do 2020. godine je kroz uspostavljanje sustava podrške i udruživanje stvoriti uređenu, tematiziranu i sadržajnu ponudu na pojedinim seoskim gospodarstvima, na razini klastera i destinacije. Kako bi se postigao cilj, predložena je nova izgradnja te izrada planova razvoja u suradnji ministarstava i turističkih zajednica, edukacijama, revitalizacijom ruralnih sredina i tematiziranjem ponude. *Strategija* navodi perspektivne lokacije investicijskih projekata, a neki od njih se nalaze i u Bjelovarsko-bilogorskoj županiji. Konkretno, *Športsko-rekreacijski centar Kukavica* u kojem je u međuvremenu izgrađen hostel. Kao prijedlog izgradnje kampa stoji lokacija uz velike ribnjake u Končanici. Kamp nije ondje otvoren, već je otvoren na drugoj lokaciji u županiji nedaleko od Bjelovara na izletištu *Vinia*. U *Strategiji* također stoji prijedlog izgradnje tematskog parka inspiriranog likovima Mate Lovraka, a županija se može pohvaliti *Lovrakovim centrom* u kojem se nalaze uprizorenja iz njegovih najpoznatijih djela. Iz prethodno navedenoga vidljivo je da je županija ostvarila sve projekte predviđene *Strategijom* i to prije 2020. godine, a na dobrom je putu da ostvari veliki potencijal razvoja ruralnog i cikloturizma koji je prepoznat u *Strategiji*.

Analiza je nastavljena *Akcijskim planom razvoja turizma ruralnih područja Republike Hrvatske*. Izrada ovog Akcijskog plana inicirana je od strane Ministarstva turizma nakon izdavanja *Strategije razvoja turizma Republike Hrvatske do 2020. godine* u želji da se ostvare zaključci doneseni *Strategijom* koji se odnose na veliki potencijal razvoja ruralnog turizma. *Akcijski plan razvoja turizma ruralnih područja RH* otkriva

ključni cilj razvoja ruralnog turizma Hrvatske, a to je povećanje njegove međunarodne konkurentnosti, poželjnosti i prepoznatljivosti. Akcijski plan napisan je preopćenito i ne govori o specifičnostima i različitostima svakog pojedinog ruralnog prostora Hrvatske koji se jako razlikuju u mnogo čemu. Primjerice, puno je lakše razvijati ruralni turizam u zaleđu istarske obale koja je glavna turistička regija Hrvatske nego u istraživanom prostoru Bjelovarsko-bilogorske županije. Ti prostori ne razlikuju se samo u turističkoj posjećenosti okolnog prostora, već i u geografskom smještaju i položaju, načinu života, atraktivnosti reljefa, kulturnoj baštini. U *Akcijskom planu razvoja turizma ruralnih područja RH* trebalo se drugačije pristupiti pojedinim regijama Hrvatske u kojima se razvija ruralni turizam i promatrati ih kao poseban prostor sa svojim individualnim značajkama i kvalitetama, a ne kao cjelinu na koju se ne mogu jednako primijeniti sva pravila i ideje zaključene u *Akcijskom planu*.

U *Županijskoj razvojnoj strategiji Bjelovarsko-bilogorske županije 2011. - 2015.* nisu analizirani svi njeni dijelovi, već samo oni koji su relevantni za ovaj rad, odnosno oni koji se odnose na razvoj turizma u županiji. Iako se *Županijska razvojna strategija* odnosi na razdoblje od 2011. do 2015. godine, ona će se koristiti jer za sadašnje, odnosno buduće razdoblje nije napisan novi dokument. Ovaj dokument prepoznaje osobitosti istraživanog prostora županije za razvoj turizma, no stavlja naglasak na razvoj zdravstvenog i lječilišnog turizma, što ne iznenađuje s obzirom da je glavni turistički proizvod županije lječilišni turizam u *Daruvarskim toplicama*. Također dodaje kako je cijelo područje županije i dalje neprepoznato na domaćem tržištu zbog nedostatka turističke ponude i neadekvatne interpretacije turističkih lokaliteta i atrakcija. Treba imati na umu da je ovaj dokument pisan prije 2011. godine i da je sedam godina dugi vremenski period u kojem se do sada mnogo toga promijenilo posebice zbog toga što je Turistička zajednica Bjelovarsko-bilogorske županije i Bjelovarsko-bilogorska županija, u želji da se povećaju ekonomski učinci turističke ponude i doprinese kvalitetnijem razvoju turizma, dala izraditi *Turistički master plan Bjelovarsko-bilogorske županije* i dokument *Identifikacija ključnih projekata za implementaciju vizije turističkog razvoja Bjelovarsko-bilogorske županije*. *Županijska razvojna strategija* zaključuje da je izradom ovih dokumenata postavljen temelj za planski i koordinirani turistički razvoj područja za slijedećih desetak godina. Upravo su navedeni dokumenti analizirani dalje u radu. Također o važnosti razvoja turizma u županiji govori činjenica da *Županijska razvojna strategija* postavlja tri cilja, a prvi cilj je *povećanje konkurentnosti gospodarstva županije*. Za ostvarenje ciljeva izneseni su

prioriteti razvoja, konkretno za ostvarenje prvog cilja jedan od prioriteta je razvoj kontinentalnog turizma. Prioritetni ciljevi su povećanje doprinosa turističkog sektora u gospodarstvu i zapošljavanju, povećanje tržišta za poljoprivrednu proizvodnju, stvaranje prepoznatljivog županijskog turističkog proizvoda i davanje poticaja razvoju obrtništva, malog i srednjeg poduzetništva, razvijanje, promocija i poboljšanje sadašnjih turističkih proizvoda te poticaj međuregionalne i prekogranične suradnje. Iz navedenih informacija proizlazi kako je ključno razvijanje turističkog proizvoda po kojem će županija postati prepoznatljiva u Hrvatskoj, ali i šire što će na kraju rezultirati povećanjem broja posjeta stranih i domaćih turista u županiju.

Kao što je ranije spomenuto Bjelovarsko-bilogorska županija i Turistička zajednica Bjelovarsko-bilogorske županije tijekom 2008. godine pristupile su izradi Turističkog master plana Bjelovarsko-bilogorske županije u želji da se povećaju ekonomski učinci turizma, odnosno da se stvore pretpostavke njegove dugoročne tržišne održivosti. Glavni cilj Turističkog master plana je *„stvaranje dugoročno održivih tržišnih i institucionalnih preduvjeta za kontinuirano povećanje razine kako blagostanja, tako i uvjeta života i rada cjelokupnog stanovništva Županije.“* Turistički master plan sastoji se od nekoliko cjelina: analizira postojeću stratešku dokumentaciju, daje uvid u istraživani prostor analizom stanja te nastavlja analizom tržišta. SWOT analizom sadašnjeg stanja promatranog prostora daje uvid u prednosti, slabosti, nedostatke i prijetnje. Također daje stratešku viziju, misiju i ciljeve te koncepciju razvoja turizma Bjelovarsko-bilogorske županije i njeno tržišno pozicioniranje. Master plan je zaključen prioritarnim turističkim proizvodom županije. Ovim cjelovitim dokumentom predlaže se razvojna vizija turizma istraživanog prostora do 2020. godine, ali također napominje da za realizaciju svih stavki nije odgovorna samo Turistička zajednica i županijski poglavarstvo već i sve jedinice lokalne uprave i samouprave kao i sadašnji i budući poduzetnici i svi koji prepoznaju razvojne mogućnosti turističkog razvoja županije. Identifikacijom potencijalne tržišne potražnje prema aktivnosti Master plan prepoznaje važnost ruralnog turizma, ali i drugih oblika turizma koji se odvijaju u ruralnom prostoru⁸ kao što su lov, sportski ribolov, turizam vina, planinarenje, promatranje ptica i ostalog životinjskog svijeta, cikloturizam te kulturni turizam. Više o potencijalima navedenih oblika turizma navedeno je u poglavljima koja slijede.

⁸ Turistički master plan lov, ribolov, cikloturizam, turizam vina te promatranje ptica i ostalog životinjskog svijeta navodi i objašnjava kao posebne kategorije, a ne kao oblike ruralnog turizma.

Dokument *Identifikacija ključnih projekata za implementaciju vizije turističkog razvoja Bjelovarsko-bilogorske županije* (2010, 7, 8) izradio je Institut za turizam po narudžbi Bjelovarsko-bilogorske županije i Turističke zajednice Bjelovarsko-bilogorske županije u cilju identifikacije projekata za ubrzani turistički razvoj županije, sagledavanja razvojnog potencijala pojedinih projekata te utvrđivanju razvojnih prioriteta. Prepoznata su četiri strateška cilja budućeg turističkog razvitka projektnog područja. Prvi cilj je *stvaranje poticajnog socijalnog okruženja koje će podržati turistički razvoj na cijelom prostoru Bjelovarsko-bilogorske županije*, drugi cilj je *uspostava turističke infra i suprastrukture koja će moći udovoljiti zahtjevima potražnje inducirane tržišnom komercijalizacijom novih turističkih doživljaja projektnog područja*, kao treći cilj navedena je *diverzifikacija turističkih proizvoda/atrakcija* te zaključno četvrti cilj je *uspostava tržišne prepoznatljivosti i poželjnosti*.

Gotovo svi analizirani strateški dokumenti dolaze do vrlo sličnog zaključka: veliki potencijal ruralnog turizma koji se može ostvariti uz prevladavanje određenih slabosti, a one su nedostatak prepoznatljivog turističkog proizvoda županije, potreba za boljom suradnjom na svim razinama uprave i samouprave, poboljšanje postojeće i izgradnja nove infrastrukture, povećanje kapaciteta te uspostava bolje promocije istraživanog prostora.

4.3. Turizam na seljačkim obiteljskim gospodarstvima

Turizam na seljačkim gospodarstvima ili agroturizam dobro je definirani segment ruralnog turizma. Seljacima koji se bave poljoprivredom kao primarnom djelatnošću omogućava diverzifikaciju njihovih gospodarskih djelatnosti te donosi dodatne prihode. (Kušen, 2006). Turističko seljačko obiteljsko gospodarstvo mora biti adekvatno opremljeno i organizirano s educiranim osobljem za pružanje turističkih usluga. Također, tako opremljeno gospodarstvo treba se baviti poljoprivrednom proizvodnjom, povrtlarstvom, ratarstvom, voćarstvom, vinogradarstvom, pčelarstvom, a na njegovu kvalitetu utječu i drugi činitelji kao što su uređeno dvorište, veći broj domaćih životinja, stambena i gospodarska zgrada s posebnim dijelom za boravak i spavanje turista. Usluge koje turistička seljačka obiteljska gospodarstva nude su usluge smještaja, prehrane i prodaje poljoprivrednih proizvoda i prerađevina (Ružić, 2009).

Postojeća ponuda obiteljskih seljačkih gospodarstava u županiji dobro je razvijena. Vidljiv je znatan napredak u broju noćenja u proteklih par godina. Upravo ovaj oblik

turizma u županiji raste po najvećoj stopi. Gotovo sva obiteljska gospodarstva nude usluge smještaja i prehrane, a pojedini nude usluge jahanja ili iznajmljivanje prostora za određena događanja ili svečanosti.

Seoski turizam *Na Malenom brijegu* nalazi se u sklopu obiteljskog poljoprivrednog gospodarstva *Vlainić* udaljenog oko 20 kilometara od Bjelovara na vrhovima Bilogore u mjestu Ribnjačka (sl. 13). Na gospodarstvu se uzgajaju domaće životinje i najveći dio površine gospodarstva koristi se za prehranu životinja. Ostatak površine odnosi se na mješovite voćnjake i povrtnjak te vinograd za vlastiti uzgoj sorti grožđa koje koriste za proizvodnju vina. Gostima se nudi smještaj u ruralnoj kući za odmor te tradicionalna hrana iz vlastite proizvodnje. Također imaju osmišljeno nekoliko programa turističke animacije za djecu i odrasle. Osnovna djelatnost na gospodarstvu je uzgoj konja i sukladno tome nude usluge jahanje za početnike, kraće i duže ture na certificiranim konjičkim stazama uz stručno vodstvo.

Sl. 13. Seoski turizam *Na malenom brijegu*

Izvor: Ruralna.hr, 2018

Na obiteljskom poljoprivrednom gospodarstvu *Šapić* nalazi se izletišta i vinotočje *Vinia* udaljeno četiri kilometra od Bjelovara u mjestu Puričani. Sastavni dio ponude izletišta je objekt s pet luksuzno opremljenih soba kategorizacije četiri sunca i apartman kategorije tri sunca, restoran kapaciteta 80 osoba i nedavno otvoren mini kamp s četiri uređene parcele za kampere i kamp prikolice te kamp mjesto za do 20 šatora. Vinotočje *Vinia* je obiteljska vinarija u kojoj se čuva vino dobiveno iz vlastite proizvodnje iz

vinograda koji se nalaze na južnim obroncima Bilogore. U staji posjeduju sedam konja i nude usluge jahanja u pratnji licenciranih jahača *KK Vinia*.

Izletišta, vinarija i restoran *Coner* udaljeni su oko 15 kilometara od Bjelovara u općini Kapela. Na izletištu se nalazi igralište, šetnice, piknik livade, vidikovci, biciklističke i pješačke staze. Restoran u ponudi ima tradicionalna jela bilogorskog kraja, a gotovo sve što poslužuju je domaće proizvedeno. Također se u sklopu izletišta nalazi objekt sa smještajnim kapacitetima u kojima se nalazi pet soba i tri apartmana, a dvije dvorane mogu primiti ukupno 130 gostiju što je pogodno za organiziranje različitih događanja poput obiteljskih svečanosti, vjenčanja. U vinariji proizvode vino od grožđa uzgojenog u vlastitim vinogradima posađenim na Bilogori.

Seoski turizam *Bilogorska čarolija* nalazi se na obiteljskom poljoprivrednom gospodarstvu *Rebić* udaljenom desetak kilometara od Bjelovara u Velikom Trojstvu. Prigodno je za vikend odmora, izletnike, planirane i obitelji. Na gospodarstvu se nalazi imanje s konjima te u ponudi imaju jahanje.

Izletišta *Stara kuća* nalazi se u Maglenči nedaleko od Bjelovara. Ima kapacitet od 40 ljudi i radi po najavi. U ponudi imaju pripremu tradicionalnih jela od namirnica proizvedenih na Bilogori ili seoskim domaćinstvima u okolici. Gosti mogu šetati, trčati, jahati ili voziti bicikl, a domaćini organiziraju i biciklističke ture Bilogorom za grupe.

Nedaleko od Grubišnog Polja u Maloj Dapčevici nalazi se ruralna kuća za odmor *Vila Bilogore*. U ponudi je smještaj, vjenčanja na otvorenom, jednodnevni i dvodnevni izleti, team building, poslovni ručkovi, domjenci i druge razne proslave, tematski dječji rođendani. Mjesto je idealno za provođenje vremena u prirodi u krugu obitelji.

4.4. Sportsko-rekreacijski turizam

Ružić (2009) definira sportsko-rekreacijski turizam kao oblik turizma koji se temelji na sportsko-zabavnim aktivnostima u prirodi, kao što su: šetnje, vožnja biciklom, skijanje, skijaško trčanje, jahanje, klizanje plivanje, veslanje, badminton, igre loptom, te na posebno opremljenim i izgrađenim igralištima za skijanje, streličarstvo, tenis, odbojka, rukomet, nogomet, košarka i sl. Od prethodno navedenih aktivnosti iz definicije sportsko-rekreacijskog turizma u županiji se odvijaju šetnje, vožnja biciklom, jahanje, i te aktivnosti se sve više i više potražuju od strane turista koji posjećuju ovo područje.

Kos i dr. (2014) ističu kako je biciklistički turizam na području županije danas već zastupljen u turističkoj ponudi, ali je slabo razvijen i nedovoljno prepoznat na turističkom tržištu. Prirodnu resursnu osnovu županije čini brežuljkasti krajolik i razmjerno rijetka naseljenost većine prostora, što pogoduje razvoju biciklističkog turizma. Kao nedostatak navode nepovoljan geoprometni položaj zbog odmaknutosti od glavnih tranzitnih pravaca, odnosno činjenice da kroz županiju ne prolazi niti jedna autocesta, brza cesta niti važnija tranzitna prometnica. Iako se prethodno navedene informacije odnose na razdoblje prije 2014. godine, do pisanja ovog rada nije se puno toga promijenilo, odnosno situacija je gotovo identična. Dobre veze sa Zagrebom kao emitivnim centrom navedene su kao prednost.

Dinamičnost bilogorskog pejzaža pogoduje razvoju cikloturizma. Prednosti su raštrkana mala naselja povezana slabo prometnim cestama koje su pogodne za biciklizam. Također način označavanja ruta u Bjelovarsko-bilogorskoj županiji je jedan od najboljih u Hrvatskoj jer su table informativne, pregledne i vizualno atraktivne (Kos i dr., 2014).

U nedavno objavljenom *Biciklističkom vodiču za središnju Hrvatsku, Slavoniju, Baranju i Srijem* (Vrečar Mišćin i Rigo, 2017) nalaze se detaljni opisi 40 biciklističkih ruta⁹. Od 25 biciklističkih ruta u Središnjoj Hrvatskoj, njih tri nalaze se u Bjelovarsko-bilogorskoj županiji: rute bjelovarske okolice, daruvarska ruta te čazmanska ruta. Biciklističke rute bjelovarske okolice označene su plavim oznakama: Bilogorska (25 km), Sajmišna (19,8 km) i Vinogradska (16,5 km) ruta. Sve kreću i završavaju u Bjelovaru, a zanimljivosti koje biciklisti mogu vidjeti koristeći te rute su bjelovarski središnji park, *Gradski muzej Bjelovar*, *Bilogorski turistički put* sa svim sadržajima ponude uz rutu te planinarski dom *Kamenitovac*. Daruvarska ruta također je kružna, počinje i završava u Daruvaru. Duljina joj je 32 km. Zanimljivosti ove rute su vinski podrumi *Vinarije Daruvar* u dvorcu *Janković*, *Daruvarska pivovara*, *OPG Kovačević* te ribnjačarstvo i ribnjaci *Končanica*. Biciklistička ruta koja kreće i završava u Čazmi duga je 31 km. Zanimljivosti kojima prolazi jesu imanje obitelji Salaj u Grabrovnici, *Moslavačka tradicijska kuća Tonković* te tradicijska moslavačka baština – centar za kulturu *Slavko Kolar*.

U svrhu unapređenja cikloturizma u županiji, Turistička zajednica Bjelovarsko-bilogorske županije radi na tri velika projekta. Projekti su na natječajima dobili znatna

⁹ Biciklistička ruta ili pravac je biciklistička prometnica koja povezuje određena mjesta ili točke u prostoru, obilježena putokazima, a može biti izgrađena u obliku biciklističke staze, trake, ceste ili puta (Vrečar Mišćin i Rigo, 2017).

sredstva kojima bi cikloturizam u županiji trebao dostići zavidnu razinu. Radi se o standardizaciji smještaja pri čemu će sadašnji smještajni kapaciteti dobiti oznaku *Bike and Bed*. Dalje, radi se o vraćanju stare pruge Bjelovar-Daruvar u funkciju kao biciklističke staze. Na već postojećoj atraktivnoj ruti izgradit će se odgovarajuća infrastruktura za bicikliste, a u svrhu potpunog cikloturističkog proizvoda u županiji će se raditi na projektu edukacije ciklovodiča koji će biti na raspolaganju turistima koji žele potpuni doživljaj bicikliranja u županiji. U realizaciju navedenih projekta krenut će se 2017. godine.

U svrhu sportsko-rekreacijskog turizma djeluje priličan broj objekata u županiji. Termalni vodeni park *Aquae Balissae* privlači turiste iz cijele regije tijekom cijele godine, dok su ostali objekti od lokalne važnosti. U županiji postoji nekoliko bazena na otvorenom, a nalaze se u Bjelovaru, Šandrovcu i Velikom Grđevcu. Također od velike važnosti za sport i rekreaciju su planinarski i lovački domovi, a njih se u županiji nalazi priličan broj. Najvažniji sportsko-rekreacijski centar u županiji s regionalnim značenjem za turizam je *Športsko-rekreacijski centar Kukavica* koji se nalazi na glavnoj cesti između Bjelovara i Daruvara gotovo na pola puta između dva grada. Centar je okružen šumom, a u sklopu se nalazi hostel, brojni sportski tereni dok je u okolici uređeno oko 50 kilometara konjičkih staza.

4.5. Lovni i ribolovni turizam

„Lovni turizam je tipični oblik turizma karakterističan za ruralni prostor na čijim poljoprivrednim, ostalim zemljišnim i vodenim površinama se provodi. Ovom obliku turizma posebno pogoduju geografski, hidrografski i klimatski uvjeti, te biljni pokrivač koji čine posebne pogodnosti za uzgoj i rast divljači, te se tako stvaraju pretpostavke za lovni turizam. Sudionici ovakvog oblika turizma su lovci, ali i članovi njihovih obitelji“ (Demonja i Ružić, 2010, 31). Boravak lovaca izvan svoje matične lovne organizacije u svrhu lova uglavnom je sezonskog karaktera, a određeno je vremenom lovostaja, sezonskom pribavljanju divljači i sl. Lovni turizam ima elitni karakter jer se radi o skupom turističkom doživljaju. Osnovna prednost lovnog turizma je u tome što uz njegov razvoj dolazi i do razvoja ostalih oblika turizma kao što su seoski turizam, gastroturizam, ekoturizam, kulturno-edukacijski turizam, tranzitni, izletnički te posebni oblici poslovnog turizma (Kovačević i Kovačević, 2006).

Prostor Bjelovarsko-bilogorske županije podijeljen je na 62 lovišta koja se razlikuju prema površini koju obuhvaćaju. Najveće lovište *Zapadna Garjevica* obuhvaća površinu od 25 779 ha, dok najmanje lovište *Blatnica* ima površinu tek 316 ha. Lovišta su jasno označena zelenim tablama za oznaku lovišta (Lovac.info, 2017). U funkciji lovnog turizma u Bjelovarsko-bilogorskoj županiji djeluju tri lovačke kuće. To su lovačka kuća *Babinac*, lovačka kuća *Pajdo* i lovačka kuća *Javornik*. Lovačka kuća *Babinac* smještena je 20-ak kilometara od Bjelovara u središtu jednog od najvećih lovišta *Pisanička Bilogora*. Objekt je jedan od najmodernijih i najopremljenijih objekata za pružanje usluga lovnog turizma u Republici Hrvatskoj. U sklopu kuće nalazi se restoran - sala koja može primiti 35 gostiju, a na katu je 8 luksuzno opremljenih soba (Turistička zajednica Bjelovarsko-bilogorske županije, 2017).

O važnosti i mogućnostima razvoja lovnog turizma na prostoru županije svjedoče brojni strateški dokumenti i razvojni planovi u kojima su prepoznati potencijali daljnjeg razvoja ovog oblika turizma. *Hrvatska gospodarska komora* (2017) navodi kako “*Zemljopisni položaj županije pogoduje razvoju lovno-ribolovnog i seoskog turizma kao jednog od najvećih potencijala daljnjega turističkog razvoja županije.*” Nadalje u *Strateškom razvojnom programu općine Velika Pisanica 2015.-2020.* stoji da “*Općina Velika Pisanica ima potencijal za razvoj kontinentalnog turizma, posebice za lovni, izletnički i seoski turizam.*” Prethodno u tekstu stoji kako je na području općine Velika Pisanica jedno od najvećih lovišta u županiji i iz tog razloga se daje važnost ovom razvojnom dokumentu koji govori o potencijalu razvoja lovnog turizma na ranije spomenutom području. U *Turističkom master planu* (2009, 108) stoji da je „*Na temelju provedenog ocjenjivačkog procesa, u slučaju Bjelovarsko-bilogorske županije dugoročno najkonkurentniji sljedeći turistički proizvodi: 1. Lovni turizam, 2. (...).*” *Razvojna strategija Bjelovarsko-bilogorske županije 2011. – 2015.* ističe da “*Prirodni resursi županije nude brojne mogućnosti za razvoj lovnog i ribolovnog turizma, cikloturizma, turizma u ruralnom okruženju, kratkih odmora, izletničkog turizma.*” Iz prethodno navedenih činjenica zaključeno je kako će se lovni turizam u županiji sve više i više razvijati i naposljetku možda postati glavni turistički proizvod županije.

Ribolovni turizam u županiji nije razvijen, ali za njegov razvoj postoje veliki potencijali. U *Prostornom planu Bjelovarsko-bilogorske županije* pod prostorno razvojne i resursne značajke navedeni su i ribnjaci. Oni su smješteni uz glavne vodotoke Česme i Ilove i najvećim djelom su u sklopu ribnjačarstva, a manjim djelom su to ribnjaci sportsko-

rekreativnih ribolovnih udruga. U lijevom zaobalju Česme nalaze se ribnjaci *Narta*, *Blatnica* i *Sišćani* na površini od 1346 ha. Uz obalu Ilove nalaze se ribnjaci *Garešnica*, *Končanica*, *Hrastovac* i *Blagorodovac* koji čine kompleks privrednih ribnjaka ukupne površine 1835 ha. Na prostoru cijele županije rasprostranjeno je 39 ribnjaka u namjeni sportsko-rekreativnih ribolovnih aktivnosti i zauzimaju površinu od 40 ha. U *Prostornom planu* također stoji kako je županija po površini pod ribnjacima prva u Hrvatskoj iz čega se iščitava ogroman potencijal razvoja ribolovnog turizma, no Turistički master plan navodi da zbog nepostojanja adekvatne ponude kvalitetno i namjenski pripremljenih ribolovnih terena kao i zbog nedostatka pratećih sadržaja prije ulaganja u domenu ribolovnog turizma treba napraviti temeljitu analizu postojećeg stanja ribolovnih resursa i na toj osnovi izraditi smjernice za daljnji razvoj ovog oblika turizma.

4.6. Edukacijski turizam

Edukacijski turizam Ružić (2009) definira kao oblik turizma koji se temelji na programu upoznavanja polaznika sa značajkama ruralnog prostora, stjecanju životnog iskustva za vrijeme boravka u prirodi te drugih spoznaja u vezi s ruralnim prostorom.

Sl. 14. Info-edukativni punkt *Blatnica*

Izvor: Javna ustanova za upravljanje zaštićenim prirodnim vrijednostima na području Bjelovarsko-bilogorske županije, 2018

U funkciji edukativnog turizma u županiji nalazi se info edukativni punkt *Blatnica* smješten na ribnjacima uz rijeku Česmu (sl. 14). Područje se nalazi u ekološkoj mreži NATURA2000. Obuhvaća upravnu zgradu s prostorijama za predavanja i mikroskopiranje, nadstrešnicu za predavanje na otvorenom te poučnu stazu *Lokvanjić* dugu 2,9 km s 10 edukativnih tabli o flori i fauni ribnjaka i promatračnicama za ptice. O značaju ovog zaštićenog područja govori podatak da je na ribnjacima *Siščani* i *Blatnica* zabilježena 101 vrsta ptica od koji je 55 natura vrsta značajnih za očuvanje u sklopu ekološke mreže EU (Turistička zajednica Bjelovarsko-bilogorske županije, 2017).

4.7. Kulturni turizam

Turizam i kultura su usko vezani, a kulturno naslijeđe s prirodnim atraktivnostima čini resursnu osnovu za razvoj turizma. Kulturni turizam u ruralnom prostoru temelji se na brojnim spomenicima, galerijama, muzejima i kulturnim manifestacijama (Ružić, 2009).

Etno okućnica u Velikom Trojstvu jedinstveni je kompleks u sklopu kojeg je objekt u kojem se prije nalazio muzejski prostor i postava iz vremena kad je u toj kući boravio i radio Josip Broz Tito. U kući se nalazi etno zbirka s mnoštvom eksponata (oko 1000 različitih primjeraka) koji prikazuju život, kulturu i običaje iz prošlosti Bilogore (Turistička zajednica Bjelovarsko-bilogorske županije, 2017).

Romska etno kuća autohtonih hrvatskih Roma Lovara prva je takva kuća u Hrvatskoj, ali i Europi. Ovaj jedinstveni turističko kulturni objekt nudi autentičnu turističku uslugu prezentacije romske povijesti, tradicije, jezika i običaja.

Pisanička eko-etno staza povezuje turističke destinacije Velike Pisanice. Staza najvećim dijelom prolazi šumskim i poljskim putovima, livadama, padinama, brežuljcima, poljima. Moguće ju je prijeći pješice, biciklom ili kroz turističko jahanje, trekking u poludnevnim, cjelodnevnim ili dvodnevnim turama. Staza prolazi kroz svih osam naselja općine Velika Pisanica u dužini od 52 kilometra označena s ukupno 30 drvenih oznaka koje olakšavaju dolazak do željene destinacije.

4.8. Gastronomski i vinski turizam

Gastronomski turizam u županiji nije razvijen kao zaseban oblik turizma već se razvija u sklopu turizma na seljačkim gospodarstvima. Domaćinstva u ponudi imaju jela i pića koje sami pripremaju na tradicionalan način i po tradicionalnoj recepturi, a koriste proizvode iz vlastite proizvodnje ili iz proizvodnje obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava s ovih prostora s kojima surađuju.

Županijska turistička zajednica prepoznala je važnost očuvanja tradicije i u vidu gastronomije u suradnji sa Hrvatskom gospodarskom komorom i Hrvatskom turističkom zajednicom izdala je *Bakinu kuharicu: Tradicijska jela Bjelovarsko-bilogorske županije*, u prosincu 2011. godine. To je već drugo i dopunjeno izdanje. U Bakinoj kuharici nalazi se poglavlje *Što i kako su jeli naši stari graničari* u kojem se opisuje koju hranu su konzumirali, način na koji su je pripremali i kako su je jeli. Također se opisuje ambijent u kojem su živjeli u kontekstu pripreme hrane. U *Bakinoj kuharici* se dalje nalazi 130 recepata tradicionalnih jela koja svjedoče o povijesti gastronomije na ovom prostoru i šire. Ovakva bogata tradicijska gastronomija jedan je od važnijih čimbenika ukupne turističke ponude naše županije te ju svakako treba promovirati, a ne postoji bolji način od toga da obiteljska poljoprivredna gospodarstva koja se bave turizmom u svoju ponudu uvrste upravo jela napravljena po tradicionalnoj recepturi iz *Bakine kuharice* i na taj način upoznaju turiste i posjetitelje s okusima tradicije.

5. Perspektive i budući potencijali razvoja ruralnog turizma

Perspektive i budući potencijali razvoja turizma u županiji određeni su iz zaključaka prethodnih analiza. Iz analize prirodno i društveno geografskih obilježja prostora u funkciji turizma određene su vrste ruralnog turizma koje imaju najbolje mogućnosti za razvoj s obzirom na prirodna obilježja: geološke i geomorfološke značajke prostora, klimu, vode, biljni i životinjski svijet, zaštićenu prirodnu baštinu, ali i društvene atraktivne faktore: zaštićenu kulturno-povijesnu baštinu, kulturu života i rada, znamenite osobe i povijesne događaje, manifestacije, kulturne i vjerske ustanove, prirodna lječilišta, sportsko-rekreacijske građevine i terene te turističke staze, putove i ceste. Zatim napravljena je analiza smještajnih kapaciteta i turističkog. Napravljena je analiza turističkih dolazaka, noćenje turista u komercijalnim smještajnim objektima, dolasci turista

u županiju (organizirani i individualni), odnos stranih i domaćih turista te najbrojnije skupine stranih turista (dolasci i noćenja). Analiza je pokazala na koje tržište stranih turista se treba usmjeriti, u koje područje županije najviše turista dolazi; sukladno s tim odrediti koje područje županije vrijedi najviše turistički razvijati. Dalje, SWOT analizom su određene prednosti, nedostaci, mogućnosti i prijetnje što je pomoglo u daljnjem određivanju perspektiva i potencijala ruralnog turizma na istraživanom prostoru. Nakon SWOT analize napravljena je analiza nekoliko strateških dokumenata koji su važni za razvoj ruralnog turizma. Strateškim dokumentima određena je važnost ruralnog turizma za županiju, ocjenjene su mogućnosti razvoja pojedinih oblika turizma, napravljena je detaljna analiza turizma u županiji, te navedeni projekti spremni za implementaciju. Zatim je napravljen uvid u trenutnu ponudu oblika ruralnog turizma, a to su turizam na seljačkim obiteljskim gospodarstvima, sportsko-rekreacijski, lovni i ribolovni turizam, edukacijski, kulturni te gastronomski i vinski turizam. Glavnim zaključcima prethodno navedenih analiza određene su perspektive i potencijali razvoja.

Nakon iscrpne analize prirodno i društveno geografskih obilježja dolazi se do nekoliko zaključaka. Bjelovarsko-bilogorska županija s umjerenom klimom ima mogućnosti razvoja turizma tijekom cijele godine. Pošumljena pobrđa i mirne tekućice daju posebnu čar ovom prostoru i mogućnost razvoja više vrsta turizma. Šume su stanište velikog broja biljnih i životinjskih vrsta što posebno pogoduje razvoju lovnog turizma, dok se uz rijeke lako može razvijati ribolovni turizam. Iako nije zaštićen velik broj prirodnih dobara, velika površina nalazi se u Ekološkoj mreži Bjelovarsko-bilogorske županije Natura 2000 što predstavlja potencijal za razvoj ekoturizma. Govoreći o kulturno-povijesnoj baštini, ona je na ovom prostoru bogata, no neadekvatno valorizirana i ne predstavlja veliki potencijal budućeg razvoja iako nipošto ne smije biti zanemarena, već stavljena u turističku ponudu. Kultura života i rada je prepoznata i adekvatno valorizirana, tako da u županiji djeluje nekoliko etno kuća u kojima su sačuvane etno zbirke koje prikazuju običaje i tradiciju ovog prostora. Iako je većina manifestacija lokalnog karaktera, održavaju se i one veće koje privlače posjetitelje sa šireg prostora izvan granica županije. Kulturne i vjerske ustanove najvećim su djelom locirane u gradovima i time ne ulaze u ponudu ruralnog turizma, no za turiste koji posjećuju ovaj prostor svakako može biti interesantno posjetiti i gradove tijekom dolaska. Većina sportsko-rekreacijskih građevina i terena ima lokalno značenje za turizam, ali svakako upotpunjuje ponudu koja se nudi turistima i zbog toga predstavlja potencijal daljnjeg razvoja. Prethodno navedeno se

posebno odnosi na turističke staze, putove i ceste koje predstavljaju veliki potencijal razvoja cikloturizma koji se trenutno vrlo dobro razvija.

Analiza smještajnih kapaciteta pokazala je kako se broj istih u proteklih 10 godina udvostručio. Najveći broj postelja nalazi se u TZ Daruvar-Papuk zahvaljujući hotelu *Termal* s depadansom *Arcadia* koji su u funkciji lječilišnog turizma u *Daruvarskim toplicama*. Slijedi TZ Bilogora-Bjelovar u kojoj se nalazi najveći broj smještajnih kapaciteta ruralnog turizma, njih 105 od ukupno 152. Prema prethodno navedenim podacima zaključeno je da se ruralni turizam najviše razvija u TZ Bilogora-Bjelovar. Gledajući turističke dolaske i noćenja, od 2010. godine oni se neprestano povećavaju, a poseban porast vidljiv je 2014. U strukturi dolazaka i noćenja dominantni su domaći turisti, a blizina glavnog emitivnog centra u Hrvatskoj, Zagreba može pogodovati povećanju broja jednodnevnih izleta ili dvodnevnih turističkih posjeta ako se adekvatno predstavi na tržištu. Broj stranih turista se iz godine u godinu povećava. Također prevladavaju individualni dolasci za razliku od organiziranih čiji se porast primjećuje nakon 2011. godine. Najbrojniji strani turisti dolaze iz Italije, no oni ne ostvaruju najveći broj noćenja, već turisti iz Njemačke. Prema broju dolazaka slijede Slovenci i Austrijanci. Ove važne informacije o broju dolazaka stranih turista ukazuju na strano tržište na koje se treba orijentirati u promociji turističkog proizvoda.

SWOT analizom određene su prednosti, nedostaci, mogućnost i prijetnje razvoju turizma koji su na kraju pomogli u određivanju perspektiva i potencijala. Glavne mogućnosti koje navodi SWOT analiza jesu razvoj turizma u ruralnim područjima i razvoj turizma specijalnih interesa, razvoj turizma na obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima, intenziviranje lovstva i ribolovstva, razvitak cjelovite marketing strategije te pojačan interes za većim brojem kraćih putovanja.

U radu je analizirano nekoliko strateških dokumenata koji su od velike važnosti za razvoj ruralnog turizma općenito, ali i u županiji. Gotovo svi strateški dokumenti zaključuju kako županiji nedostaje prepoznatljivi turistički proizvod. S obzirom na trenutni rast i razvoj te prepoznatu važnost ruralnog turizma u strateškim dokumentima županija je na dobrom putu da postane prepoznatljiva upravo po tom obliku turizma.

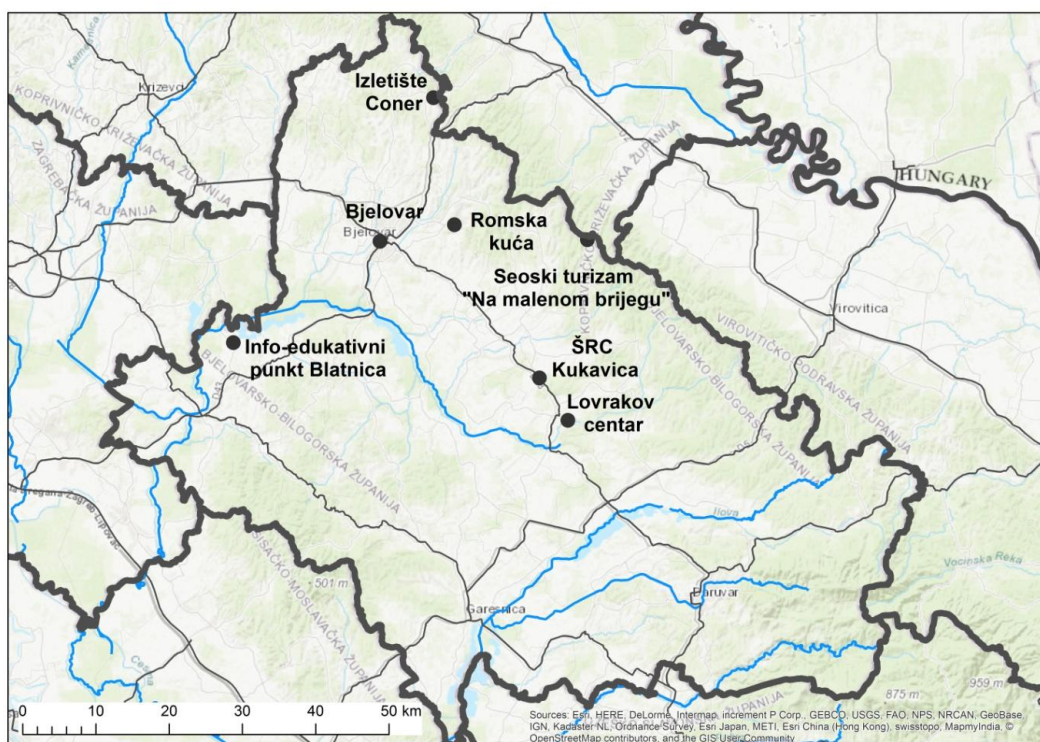
Bjelovarsko-bilogorska županija može se pohvaliti raznolikom ponudom u većini oblika ruralnog turizma, a prednjači turizam na seljačkim obiteljskim gospodarstvima koji se sve više razvija, kao i sportsko-rekreacijski turizam. Najveća ponuda seljačkih

obiteljskih gospodarstava nalazi se u TZ Bilogora-Bjelovar, a ovaj oblik turizma raste po najbržoj stopi. O dinamičnosti razvoja cikloturizma govore projekti koje provodi Turistička zajednica Bjelovarsko-bilogorske županije, a oni se odnose na edukaciju ciklovodiča, standardizaciju smještaja kako bi dobili kategoriju *Bike and bed* te izgradnju cikloturističkih ruta koje će prolaziti starom prugom. Projekti se provode u suradnji s Institutom za turizam. Jedan od najperspektivnijih oblika turizma koji ima mogućnosti za još jači razvoj jest lovni turizam. Njegova važnost i mogućnosti razvoja prepoznati su u brojnim strateškim dokumentima koji ocjenjuju ovaj prostor i više nego pogodan za razvoj upravo ovog oblika turizma. Edukacijski turizam razvija se u okviru info punkta *Blatnica* koji se nalazi u ekološkoj mreži NATURA2000. S obzirom na dugu tradiciju, županija ima bogatu gastronomsku ponudu koju može ponuditi posjetiteljima i turistima u sklopu seljačkih obiteljskih kao i u ugostiteljskim objektima i tako proširiti turističku ponudu.

6. Prijedlog itinerera

U ovom poglavlju predložen je dvodnevni itinerer puta predviđen za osnovnoškolce i srednjoškolce iz okolice Zagreba i regije u cilju upoznavanja istraživanog prostora. Plan i program puta skloni su izmjenama sukladno uzrastu učenika koji organizirano posjećuju županiju. Predviđeni polazak iz Zagreba je u jutarnjim satima i dolazak u Bjelovar očekuje se u 10:00. Vrijeme predviđeno za razgledavanje užeg centra grada uz vodiča je sat i pol, nakon čega se odlazi na izletišta *Coner* nedaleko od Bjelovara. U sklopu izletišta nalazi se igralište, vidikovac, livade za piknik. Ondje bi učenici imali tradicionalni ručak napravljen namirnicama iz vlastite proizvodnje ili od obližnjih uzgajivača. Nakon slobodnog vremena od jednog sata put se nastavlja prema Štefanju u Blatnicu gdje će se posjetiti info edukacijski punkt u 14:00 sati. Ovisno o uzrastu, na edukativnom punktu održao bi se jedan od edukativnih programa koji se nalaze u ponudi. Za osnovnoškolce predlaže se edukativni program: obilazak do prve promatračnice. Edukativni program uključuje predavanje o zaštićenim vrijednostima područja ribnjaka *Sišćani i Blatnica* prilagođen uzrastu i promatranje ptica s prve promatračnice dalekozorom. Program traje dva sata. Za srednjoškolski uzrast predlaže se opširniji program koji uz prethodno navedeno predavanje o zaštićenim vrijednostima također uključuje promatranje uzoraka mikroskopom, promatranje ptica teleskopom, ispunjavanje edukativnih listića, obilazak poučne staze *Lokvanjić*. Ovisno o programu i stavkama koje su uključene u njega određeno je trajanje koje može biti do pet sati. Nakon edukativnog programa predviđen je odlazak u *Romsku*

kuću gdje bi učenicima bila predstavljena stalna izložba o povijesti autohtonih hrvatskih Roma Lovara te proizvodi od lavande koje izrađuju sami Romi, članovi udruge. Nakon večere izvornih romskih jela i pića u večernjim satima odlazi se do *Športsko-rekreacijskog centra Kukavica* gdje se nalazi hostel u kojem je predviđeno noćenje s doručkom. Nakon doručka u jutarnjim satima odlazi se u *Kulturni centar Mato Lovrak* u Velikom Grđevcu. Ondje će se učenici upoznati s uprizorenjima iz Lovrakovih djela *Vlak u snijegu* i *Družba Pere Kvržice*. Nakon razgledavanja Mlinareve kuće i aktivnosti u *Lovrakovom centru* put se nastavlja prema obiteljskom gospodarstvu *Na malenom brijegu* u Ribnjačkoj gdje će učenici imati ručak i obilazak gospodarstva na kojem se nalaze konji, a učenici će imati mogućnost jahanja uz stručno vodstvo. Nakon aktivnosti na gospodarstvu u popodnevним satima završava se predviđeni itinerer i učenici odlaze prema Zagrebu odnosno mjestu iz kojeg dolaze. Prijedlog itinerera prikazan je na karti (sl. 15). Iz kartografskog prikaza vidljivo je da je posjećen velik dio županije i brojna odredišta važna za ruralni turizam. Svojim posjetom učenici doprinose povećanju vlastitog znanja o ruralnom prostoru i upoznaju se s tradicijom, a istovremeno razvijaju ruralni turizam istraživanog prostora.

Sl. 15. Prijedlog itinerera

7. Zaključak

Turizam je kompleksna djelatnost i treba ga razmatrati s više gledišta. Sve turističke aktivnosti odvijaju se u geografskom prostoru koji uvijek treba promatrati kao cjelinu u kojoj je zbog određenih atraktivnih faktora moguće razvijati turizam.

Hipoteza postavljena pred istraživanje glasila je: Bjelovarsko-bilogorska županija je pogodan prostor za razvoj ruralnog turizma zbog prirodnih i društvenih faktora koji čine turističku atrakcijsku osnovu prostora. Analizom prethodno navedenih faktora, hipoteza je potvrđena, a istu potvrđuju i analizirani strateški dokumenti koji prepoznaju potencijal istraživnog prostora za razvoj određenih oblika ruralnog turizma.

U prvom dijelu rada analizirana su prirodno i društveno geografska obilježja prostora u funkciji turizma. Analiza je pokazala kako istraživani prostor ima dobre predispozicije i određene potencijale za razvoj turizma koji nisu dovoljno valorizirani u turističke svrhe. Rad se nastavlja analizom smještajnih kapaciteta i turističkog prometa. Utvrđeno je da se u zadnjih deset godina broj smještajnih kapaciteta udvostručio, a od 2014. godine vidljiv je nagli skok u broju dolazaka i noćenja, kako stranih tako i domaćih turista. SWOT analizom određene su prednosti, nedostaci, mogućnosti i prijetnje razvoju turizma, a mogućnosti su bile posebno važne u određivanju potencijala daljnjeg razvoja ruralnog turizma. Strateški dokumenti prepoznali su važnost razvoja ruralnog turizma, posebno turizma na seljačkim obiteljskim gospodarstvima, sportsko-rekreacijskog turizma; konkretno cikloturizma, kao i lovnog turizma. Analizom pojedinih oblika ruralnog turizma dobiven je uvid u trenutno stanje ruralnog turizma koje je zadovoljavajuće, ali ima i dosta mjesta za napredak. Na kraju je ponuđen prijedlog dvodnevnog itinerera predviđen za osnovnoškolske ili srednjoškolske izlete koji je moguće provesti u županiji u suradnji s izletištim, obiteljskim gospodarstvima i ostalim dionicima ruralnog turizma na istraživanom prostoru.

S obzirom na zaključke prethodnih analiza dolazi se do generalnog zaključka kako je Bjelovarsko-bilogorska županija, iako trenutno nema prepoznatljivi turistički proizvod, na dobrom putu da ga razvije i tako postane poznata po ruralnom turizmu u Hrvatskoj, ali i šire.

Literatura:

Akcijski plan razvoja turizma ruralnih područja Republike Hrvatske, Institut za turizam, Zagreb, 2015.

Bačić, I., 1996: Daruvarske toplice – destinacija medicinski programiranog odmora i športske rekreacije, u: *Opatija – promotor zdravstvenog turizma*, Opatija, 197-204.

Bakina kuharica, tradicijska jela Bjelovarsko-bilogorske županije, Hrvatska gospodarska komora, Zagreb, 2011.

Ceronja, I., 2013: Slika zdravlja Bjelovarsko-bilogorske županije: osvrt na odabrane znanstveno statističke pokazatelje 2000.-2011. godine, u: *Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru*, 135-147.

Čavlek, N., Vukonić, B. (ur.), 2001: *Rječnik turizma*, Masmedia, Zagreb.

Čorak, S., Mikačić, V., 2006: *Hrvatski turizam: plavo, bijelo, zeleno*, Institut za turizam, Zagreb.

Dadić, I., Badanjak, D., Jurum-Kipke, J., 2007: Prometno značenje Bjelovarsko-bilogorske županije za Panonsku Hrvatsku, u: *Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru*, 99-109.

Demonja, D., Ružić, P., 2010: *Ruralni turizam u Hrvatskoj, s hrvatskim primjerima dobre prakse i europskim iskustvima*, Meridijani, Zagreb.

Godek, L., Godek, J., 1996: Razvoj seoskog turizma u Bjelovarsko-bilogorskoj županiji, u: *Agronomski glasnik* (6), 465-467.

Klarić, Z., Kunst, I., 2014: *Akcijski plan uspostave cjelovitog sustava pješačkih, biciklističkih i jahačkih ruta na području Bjelovarsko-bilogorske županije*, Institut za turizam, Zagreb.

Kombol, T., 2002: Selektivni oblici turističke ponude u razvojnoj strategiji, u: *Kontinentalni gospodarski resursi u funkciji razvitka turizma Republike Hrvatske*, Ekonomski fakultet u Osijeku, Osijek, 319-337.

Kos, G., Klarić, Z., Feletar, P., 2014: Model vođenja cikloturističkih ruta na primjeru Bjelovarsko-bilogorske županije, *Podravina* 26 (13), 76-98.

- Kovačević, B., Kovačević, M., 2006: Lovni turizam, u: *Hrvatski turizam: Plavo bijelo zeleno* (ur. Čorak, S., Mikačić, V.), Institut za turizam, Zagreb, 191-214.
- Kunst, I., 2012: Razvoj turizma na području Bjelovarsko-bilogorske županije: stanje, ograničenja i kako ih prevladati, u: *Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru*, 91-102.
- Kunst, I., Tomljenović, R., 2009: *Turistički master plan Bjelovarsko-bilogorske županije*, Institut za turizam, Zagreb.
- Kunst, I., Tomljenović, R., 2010: *Identifikacija ključnih razvojnih projekata za implementaciju vizije turističkog razvoja Bjelovarsko-bilogorske županije*, Institut za turizam, Zagreb.
- Kušen, E., 2002: *Turistička atrakcijska osnova*, Institut za turizam, Zagreb.
- Kušen, E., 2006: Ruralni turizam, u: *Hrvatski turizam: Plavo bijelo zeleno* (ur. Čorak, S., Mikačić, V.), Institut za turizam, Zagreb, 167-190.
- Lukić, A., 2000: Ruralni turizam – čimbenik integralnog razvitka ruralnog prostora Hrvatske: od mašte do stvarnosti, *Geografski horizont* 46 (1), 7-31.
- Lukić, A., 2012: *Mozaik izvan grada*, Meridijani, Samobor.
- Magaš, D., 2013: *Geografija Hrvatske*, Meridijani, Zagreb.
- Nacionalni katalog „Ruralni turizam Hrvatske“*, Hrvatska gospodarska komora, Zagreb, 2015.
- Prostorni plan Bjelovarsko-bilogorske županije*, Zavod za prostorno uređenje Bjelovarsko-bilogorske županije, Bjelovar, 2012.
- Ružić, P., 2009: *Ruralni turizam*, Institut za poljoprivredu i turizam, Pula.
- Slika zdravlja Bjelovarsko-bilogorske županije*, Bjelovarsko-bilogorska županija, Bjelovar, 2012.
- Strategija razvoja turizma Republike Hrvatske do 2020. godine*, Vlada Republike Hrvatske, Zagreb, 2013.

Strateški razvojni program općine Velika Pisanica za razdoblje 2015.-2020., Općina Velika Pisanica, Velika Pisanica, 2015.

Strugar, V., 1996: *Bjelovarsko-bilogorska županija*, Čvor, Bjelovar.

Šegota, T., Filipčić, A., 2003: Koppenova podjela klima i hrvatsko nazivlje, *Geoadrija* 8 (1), 17-37.

Vrećar Mišćin, L., Rigo, R., 2017: *Biciklistički vodič: Središnja Hrvatska, Slavonija, Baranja i zapadni Srijem*, Mozaik knjiga, Zagreb.

Župančić, M., 2002: Vitalni poljoprivrednici i drugi akteri u razvoju ruralnih područja, u: *Selo: izbor ili usud* (ur. Seferagić, D.), Institut za društvena istraživanja, Zagreb.

Županijska razvojna strategija Bjelovarsko-bilogorske županije 2011. - 2015., Bjelovarsko-bilogorska županija, Bjelovar, 2010.

Izvori:

Državna geodetska uprava, <https://www.dgu.hr/> (10.4.2017.)

Gospodarstvo Bjelovarsko-bilogorske županije, Hrvatska gospodarska komora, <https://www.hgk.hr/zupanijska-komora-bjelovar/gospodarstvo-bjelovarsko-bilogorske-zupanije> (25.4.2017)

Javna ustanova za upravljanje zaštićenim dijelovima prirode Bjelovarsko-bilogorske županije, <http://www.zastita-prirode-bbz.hr/index.html> (20.4.2017.)

Lovac info, <http://lovac.info/> (23.4.2017.)

Lovački savez Bjelovarsko-bilogorske županije, <http://www.lsbbz.hr/> (10.4.2017.)

Mjesečne vrijednosti za Bjelovar u razdoblju 1949.-2015., Državni hidrometeorološki zavod, <http://klima.hr/klima.php?id=k1¶m=srednjak> (15.4.2017.)

Općina Velika Pisanica: Pisanička eko-etno staza, http://velika-pisanica.hr/turizam/hrvatska/turisticka_ponuda_opine_v_pisanica/ (17.1.2018.)

Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine: stanovništvo prema starosti i spolu, po naseljima, <http://www.dzs.hr> (12.4.2017.)

Ruralna.hr: Izletište Na malenom brijegu, <http://www.ruralna.hr/?page=client&id=173>
(17.1.2018.)

Turistička zajednica Bjelovarsko-bilogorske županije, <http://www.tzbbz.hr/> (20.3.2017.)

Turizam – pregled po županijama: noćenja turista u komercijalnim smještajnim objektima,
<http://www.dzs.hr> (31.3.2017.)

Turizam u 2016. godini, Hrvatska gospodarska komora, <https://www.hgk.hr/> (26.3.2017.)

Prilozi:

Popis slika:

Sl. 1. Smještaj i položaj Bjelovarsko-bilogorske županije (3 str.)

Sl. 2. Područne turističke zajednice Bjelovarsko-bilogorske županije (5 str.)

Sl. 3. Srednje mjesečne vrijednosti temperature i padalina u Bjelovaru za razdoblje 1949.-2015. (9 str.)

Sl. 4. *Bjelovarski sajam* u Gudovcu (17 str.)

Sl. 5. Športsko-rekreacijski centar *Kukavica* (20 str.)

Sl. 6. Drvena oznaka na Pisaničkoj eko-etno stazi (21 str.)

Sl. 7. Noćenja turista u komercijalnim smještajnim objektima 1994. - 2016. godine (24 str.)

Sl. 8. Dolasci turista u Bjelovarsko-bilogorsku županiju u razdoblju 2010. - 2016. (25 str.)

Sl. 9. Individualni dolasci turista u Bjelovarsko-bilogorsku županiju 2010. - 2016. (26 str.)

Sl.10. Organizirani dolasci turista u Bjelovarsko-bilogorsku županiju 2010. - 2016. (27 str.)

Sl. 11. Dolasci i noćenja stranih i domaćih turista u Bjelovarsko-bilogorsku županiju 2016. godine (27 str.)

Sl. 12. Dolasci i noćenja četiri najbrojnije skupine stranih turista u Bjelovarsko-bilogorsku županiju 2016. godine (28 str.)

Sl. 13. Seoski turizam *Na malenom brijegu* (40 str.)

Sl. 14. Info-edukativni punkt *Blatnica* (45 str.)

Sl. 15. Prijedlog itinerera (51 str.)

Popis tablica:

Tab.1. Popis zaštićenih dijelova prirode Bjelovarsko-bilogorske županije (12 str.)

Tab. 2. Broj postelja na području TZ Bjelovarsko-bilogorske županije (22 str.)

Tab. 3. Turistički promet po turističkim zajednicama 2016. godine (29 str.)

Tab. 4. Prednosti, nedostaci, mogućnosti i prijetnje razvoja turizma u Bjelovarsko-bilogorskoj županiji (30 str.)